

УДК: 070.423(575.3)
ББК: 76.12 (2Т)
Ғ – 59

Ба ҳуқуқи дастнавис

ҒОИБОВ САЪДӢ ШОКИРОВИЧ

**ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ МАТБУОТИ ДАВРИИ НОҲИЯВӢ
ДАР ТОҶИКИСТОН**
(дар мисоли нашрияҳои даврии водии Зарафшон)

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илмҳои филологӣ
аз рӯйи ихтисоси 10.01.10 – Рӯзноманигорӣ

Душанбе – 2021

Кори диссертатсионӣ дар кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расидааст.

Роҳбари илмӣ: **Муродӣ Мурод Бердӣ** – доктори илмҳои филология, профессори кафедраи матбуоти ДМТ

Муқарризони расмӣ: **Ҳоҷазод Саидмурод** – доктори илми филология, профессор, мудир кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни **Маъмурзода Носирҷони Маъмур** – номзади илмҳои филология, мудир шӯъбаи иттилоту таҳлили дастгоҳи Ҳукумати вилояти Хатлон

Муассисаи тақриздиханда: МДТ ДДСФ ба номи Мирзо Турсунзода

Ҳимояи диссертатсия 10 июни соли 2021, соати 15⁰⁰ дар ҷаласаи Шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-022 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, шаҳраки Буни Ҳисорак, 10) баргузор мегардад.

Бо мазмуну муҳтавои диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар китобхонаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи « ____ » _____ соли 2021 фиристода шуд.

Қотиби илмии Шӯрои диссертатсионӣ,

номзади илми филология, дотсент

Дӯстзода Ҳ. Ҷ

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Муҳимияти мавзӯи таҳқиқ. Матбуоти даврӣ аз воситаи классикии ахбори омма маҳсуб ёфта, дар пайдоиш ва ташаккули воситаҳои ахбори дигар заминагузор аст. Рушди воситаҳои электроникии ахбор, аз ҷумла Интернет, аз як тараф, доманаи паҳши матбуоти даврӣро нисбатан маҳдуд намуда бошад, аз тарафи дигар, табиат ва таъйиноти онро то андозае дигаргун кард. Аз ин ҷо замони муосирро, ки «асри иртиботот» ном мебаранд, бе воситаҳои ахбори омма, хосса матбуоти даврӣ наметавон тасаввур кард.

Алалхусус имрӯз, ки раванди ҷаҳонишавӣ бо суръат идома меёбад, нақши матбуоти даврӣ дар ҳифзи арзишҳои маънавӣ, тарғиби манфиатҳои миллӣ, муарифии фарҳанги бумӣ аҳаммияти бештаре касб мекунад. Дар чунин шароит матбуоти маҳаллии қавӣ ва қудратманд таъсири аз ин бештар расонида метавонад. Матбуоти маҳаллӣ василаи пурқуввати таъсир ба ҷаҳонбинии аҳолии навоҳии кишвар, ташаккули арзишҳои нави иҷтимоӣ ва амсоли ин мебошад.

Нашрияҳои маҳаллӣ ҷузъи таркибии матбуоти умумикишварӣ бошанд ҳам, онҳо хусусиятҳои ба худ хос дорад, ки онро дар таъйиноти вазифа, шаклу мундариҷа, ҳудуд, тарзи паҳш, доираи мавзӯҳо, нуфузи аудитория ва амсоли ин метавон муайян кард. Ин ҷиҳатҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки матбуоти маҳаллӣ бо вучуди хусусияти умда доштан, дар низоми матбуоти даврии ин ё он кишвар мақоми хос дорад. Матбуоти маҳаллӣ ҳам аз ҷиҳати фарогирии мавзӯҳо ва ҳам аз ҷиҳати ҳудуди паҳш нисбатан маҳдуд аст. Аз ин ҷо таъйиноти нашрияҳои вилоятӣ, ноҳиявӣ шаҳрӣ ба кулӣ фарқ мекунад ва аудиторияи онҳо низ дигар аст.

Илова бар ин дар замони муосир муносибат ба матбуоти маҳаллӣ тағйир ёфтааст. Бахусус шароити соҳибистиклолии Тоҷикистон ба ин типи матбуоти даврӣ таъсир гузошт, муносибат ба он дигар шуд. Муносибатҳои нав боиси рушди матбуоти маҳаллӣ гардида бошад ҳам, мушкилоти ҷоп ва интишори онро пурра аз байн набурд.

Таҳқиқотҳои дар ин соҳа анҷомёфта нишон медиҳанд, ки дар ағлаби мамолики пешрафтаи ҷаҳон матбуоти музофотӣ рӯ ба таҳаввулу афзалият аст, ки ин ҳолат барои Тоҷикистон низ истисно нест. Матбуоти даврии маҳаллии Тоҷикистон ҳарчанд молики таърихи нисбатан тӯлонӣ ва таҷрибаи ғанӣ аст, аммо дар замони муосир дар ҳолати таҳаввулпазирӣ қарор дорад, ки ба он, пеш аз ҳама, вазъи иҷтимоии замон, инкишофи техникаву технологияи навин, ҷаҳонишавии иттилоот, ҳамкориҳо, рақобатҳо, таъсирҳо мусоидат мекунад.

Омӯзишу пажӯҳиши нашрияҳои “Зарафшон”, “Файзи Зарафшон” ва “Паёми кӯҳистон”, ки объекти ин пажӯҳиш қарор гирифтаанд, аз нигоҳи ташаккулу инкишоф ва таҳаввул бо назардошти доираи фарогирии мавзӯҳои иҷтимоӣ, сатҳи завқ ва ҳунару салиқаи журналистӣ, истифодаи воситаҳои техникаи замонавӣ, дарёфти роҳҳои пешбурди кор дар шароити инноватсионӣ аз ҳар ҷиҳат зарур ва аҳаммиятнок аст.

Дар замони пайвастан ба низоми иттилоотии умумичумхуриявӣ, дигаргун шудани муносибатҳои иҷтимоӣ, ҳамчунин тағйир хӯрдани дарку маърифати воқеияти

ҳаётӣ дар ин самт зарурати таҳқиқотҳои бунёдӣ бештар мегардад. Ин ва дигар омилҳо проблемаҳои мебошанд, ки муҳимият ва аҳамияти омӯзишу таҳқиқи мавзӯи мавриди назарро асоснок мегардонанд.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Ба масъалаҳои таърих, хусусият, таъйинот, тип, шаклу мундариҷа ва анвои жанрии матбуоти даврии тоҷик дар муқоиса бо дигар воситаҳои ахбори омма аз ҷониби олимону муҳаққиқон таваҷҷуҳи бештар зоҳир шуда, пажӯҳишҳои умумиву ҷудогона ба анҷом расидаанд. Аммо аксари пажӯҳишҳои баанҷомрасида дар заминаи матбуоти даврии умумичумхуриявӣ шакл гирифта, матбуоти маҳаллӣ аз назари таҳқиқ то андозае дур мондааст. Албатта, дар мавридҳои алоҳида муҳаққиқон ҳангоми таҳқиқ ва баррасии масъалаҳои рӯзноманигорӣ, хусусиятҳои матбуоти умумичумхуриявӣ ва вилоятӣ ба масъалаҳои марбут ба матбуоти маҳаллӣ низ таваҷҷуҳ намудаанд. Дар маҷмӯъ адабиёти ба матбуоти маҳаллӣ, хосса нашрияҳои мавриди пажӯҳиши мо алоқамандро метавон ба 4 гурӯҳ ҷудо кард:

1. *Осори дорои хусусияти қомусӣ ва ё донишномай.* Ба ин гурӯҳ маълумотҳои дар “Энциклопедияи советии тоҷик”, “Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик”, китобҳои Д. Ашӯров, Қ. Расулиён, М. Муродов ва дигаронро¹ метавон дохил кард. Маълумоти қомусномаҳо ва маҷмӯаҳои Д. Ашӯров ва Қ. Расулов басо кӯтоҳу сатҳӣ буда, дар домани зикри унвони нашрия, соли ҷопи он ва баъзан тағйири ном маҳдуд шудааст. Дар ин миён маълумоти “Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон” нисбатан пурра ва мукаммал аст. Дар он доир ба нашрияҳои даврии тамоми ноҳияҳои кишвар, аз ҷумла нашрияҳои “Зарафшон”, “Меҳнат” (ҳоло “Файзи Зарафшон”) ва “Паёми кӯҳистон” маълумоти нисбатан муфассал оварда шудааст. Вижагии ин донишнома боз дар он аст, ки дар баробари маълумот акси нишонии нашрияҳои даврӣ низ мунбакис гардидааст. Ҳамчунин дар шакли “Пешгуфтор” ва “Ба ҷойи хулоса” баъзе хусусиятҳои матбуоти маҳаллӣ мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст;

2. *Китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълимӣ.* Аз ҷумла, китобҳои муҳаққиқон А. Нуралиев ва дигарон, И. Усмонов ва Д. Давронов². Дар ин китобҳо масъалаҳои матбуоти маҳаллӣ дар алоқамандӣ бо проблемаҳои матбуоти даврии тоҷик таҳлилу баррасӣ шудааст. Хусусан, китоби охир, ки ҳукми китоби дарсиро дорад, доир ба омилҳои пайдоиш ва ташаккули нашрияҳо дар навоҳии кишвар маълумоти мухтасар дода метавонад. Муаллифони ин китоб, асосан, ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва сиёсии таъсис ва ташаккули матбуоти маҳаллӣ эътибор додаанд.

3. *Рисолаҳои илмӣ ва илмиву оммавӣ.* Ба ин гурӯҳ асарҳои муҳаққиқон М. Р. Шукуров³, Г. Хайдаров, Ҷ. Усмонов, И. Усмонов, А. Азимов, Н. Маъмурзода ва

¹ Ашӯров Д. Фарҳанги рӯзномаҳо ва маҷаллаҳои Тоҷикистон. – Душанбе, 1999.– 134 с.; Расулов Қ. Таърихи матбуоти форсӣ-тоҷикӣ. Китоби 2.– Душанбе, 2012.–102 с.; Расулов Қ. Таърихи матбуоти форсӣ-тоҷикӣ. Китоби 2.– Душанбе, 2012.–102 с.; Муродов М., Қутбиддинов А., Ҷумъаев М., Исоев Қ. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон.–Душанбе: Аржанг, 2018.– 192 с.

² Нуралиев, А., Саъдуллоев, А., Усмонов, И., Гулмуродов, У. Журналистикаи советии тоҷик.– Душанбе: Ирфон, 1989.–173 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик.– Душанбе, 1997.– 160 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик.– Душанбе, 1997.– 160 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи журналистикаи тоҷик.– Душанбе, 2008.– 280 с.

³ Шукуров М.Р. Революсияи маданӣ дар Тоҷикистон. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1957.–339 с.; Хайдаров Г.Х. Из истории создания культурного просветительных учреждений в северных районах Таджикистана (1917-

дигаронро метавон дохил намуд. Тавре дар боло ишора шуд, дар пажӯҳишҳои ин муҳаққиқон масъалаҳои матбуоти маҳаллӣ дар контексти масъалаҳои таърих, фарҳанг, маданият, матбуоти умумиқишварӣ ва ташаккули он сурат гирифтааст. Аз ин миён пажӯҳиши Н. Маъмурзода бевосита ба рӯзноманигории маҳаллӣ бахшида шудааст.

Харчанд дар таҳқиқотҳои ин муаллифон доир ба нашрияҳои мавриди пажӯҳиш маълумоти камтар пайдо намудем, аммо метавон гуфт, ки ин муҳаққиқон дар омӯзиши баъзе паҳлуҳои матбуоти маҳаллии кишвар замина ба вучуд овардаанд;

4. *Мақолаҳои илмӣ оммавӣ, ки дар рӯзномаҳо чоп шудаанд.* Ин ҷо метавон нигоштаҳои Г. Ҳайдаров, С. Абдуллоев, Қ. Кодиров, Ҷ. Усмонов, Р. Чалил, Р. Алиев, Н. Аезов, С. Туйғунов, У. Ғаффоров, Ф. Абдулло, О. Исмаилов ва дигаронро махсус зикр кард. Махсусияти ин нигоштаҳо дар он аст, ки онҳо бо вучуди хусусияти оммавӣ, бевосита ба мавзӯи иртиботдоранд. Дар ин мақолаҳо, ки аслан, ба муносибати чашни солгарди нашрияҳои мавриди омӯзиш интишор гардидаанд, доир ба баъзе муваффақият ва мушкилоти онҳо маълумоти хосаро метавон пайдо кард;

5. *Диссертатсия ва мақолаҳои илмӣ.* Дар солҳои охир ба пажӯҳиши матбуоти маҳаллӣ тавачҷуҳи илмӣ бештар гардидааст. Аз ҷумла, доир ба матбуоти Вилояти Суғд ду рисолаи номзадӣ ҳимоя шуд, ки яке ба Д. Самадова⁴ ва дигаре ба З. Сатторова⁵ тааллуқ дорад. Дар ин рисолаҳо заминаҳои ташаккули ин типи матбуот дар вилояти Суғд, мазмуну мундариҷаи нашрияҳои алоҳида, шаклу вижагиҳои инъикоси воқеияти иҷтимоӣ дар онҳо, функсия, вазифа ва нақши рӯзномаҳо дар инъикоси масъалаҳои иҷтимоиву сиёсии минтақа ва амсоли ин ба таҳқиқ қашида шудааст.

Дар ин самт ҳамчунин метавон аз пажӯҳишҳои дар шакли мақолаи илмӣ ба анҷом расонидаи муҳаққиқон М. Муродов⁶, А. Қутбиддинов⁷, М. Ҷумаев⁸, Қ. Исоев⁹ ва дигарон ёдрас шуд. Дар мақолаҳои муаллифони мазкур дар баробари таҳлилу баррасии масъалаҳои умумии матбуоти маҳаллӣ, хусусиятҳои нашрияҳои алоҳида чун

1937). Очерки из истории северных районов Таджикистана.– Ленинабад, 1967.; Ҳайдаров Г.Х. Из истории и создания культурного просветительных учреждений в северных районах Таджикистана (1917-1937). Очерки из истории северных районов Таджикистана.– Ленинабад, 1967.; Усмонов Ҷ. Матбуот ва муҳбирони коргару деҳқон.– Сталинобод, 1957. – 18 с.; Усмонов И. Журналистика, қ.3.– Душанбе, 2008. – 448 с.; Азимов А. Марзи сухан. – Душанбе: Дониш, 2008. – 80 с.; Матбуот ва маҳви бесаводӣ (1928-1940). – Душанбе: Ирфон, 2013. – 64 с.; Таджикская журналистика в период культурной революции (1920-1940).–Душанбе: Шарқи Озод, 2014.–313 с.; Рӯзнома ва рисолати худшиносӣ. – Душанбе: Шарқи Озод, 2015. – 152 с;

⁴ Самадова Д. Эволюция информационных жанров в вопросах в региональной прессе Таджикистана (на примере газеты “Ҳақиқати Суғд”): Дисс.... канд. филол.наук. – Душанбе, 2015.– 24 с..

⁵ Сатторова З.А. Освещение социально-политических вопросов в региональной прессе Таджикистана (на примере газеты “Ҳақиқати Суғд” 1991-2015): Дисс.... канд. филол.наук. – Душанбе, 2017.

⁶ Муродов М. Муродов М. Матбуоти маҳаллӣ дар шароити имрӯз // Илм ва ҳаёт, 2016.– №1.–С.1-4; Дар талоши фановарӣ // Паёмномаи фарҳанг, 2016.–№2 (34).– 88-95. Баъзе мушкилоти матбуоти маҳаллӣ ва зарурати пажӯҳиши онҳо (Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши филологӣ). - Душанбе, 2015. - №4/7 (180). - С. 252-257); Таъйиноти дирӯз ва имрӯзи матбуоти маҳаллӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №1 (37). – С. 55-64. (Бо ҳамкориҳои А. Қутбиддинов).

⁷ Қудбудинов, А. Масъалаҳои байналхалқӣ дар нашрияи «Ҳисори шодмон» // Журналистикаи байналхалқӣ-9 (мачмуъаи мақолаҳо).–Душанбе, 2017. –С.50-59.

⁸ Ҷумаев, М. Ҳамқадами Мирзочӯл // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №2 (38). – С. 32-37; Инъикосгари ҳаёти ноҳия. – Осор, ҷ.4.–Душанбе: Аржанг, 2017.– С. 262-280.

⁹ Исоев Қ. Чехрафаринӣ дар матбуоти даврии маҳаллӣ (дар мисоли “Нури Нуробод”).– Паёмномаи фарҳанг, 2015.– №1(29).– С.49 -55.

“Насими Исфара”, “Машѓал”-и ноҳияи Мастчоҳ, “Зарбдор”-и ноҳияи Зафаробод”, “Хисори Шодмон”, “Оинаи Рафт” ва ғайра нишон дода шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ. Дар диссертатсия бо назардошти хусусияти мавзӯ, имконияти таҳқиқ ва арзишмандии он, баррасии масъала аз ду ҷониб – таърихи ташаккули инкишоф, махсусияти шакливу мундариҷавӣ ва вижагиҳои жанрӣ мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Аз ин мавқеъ кӯшиш намудем то ба ҳалли илмии вазифаҳои зерин муваффақ шавем:

– нишон додани омилҳои пайдоиш, ташаккул ва инкишофу таҳаввули нашриҳои ноҳиявии водии Зарафшон;

– муайян кардани раванди ташаккул ва инкишофи нашриҳои ин водӣ;

– маълум намудани хусусиятҳои умумӣ ва алоҳидаи нашриҳои ноҳиявӣ;

– мушаххас сохтани вижагиҳои шакливу мундариҷавӣ, ороишу дизайни нашриҳо, доираи мавзӯҳо ва монанди ин;

– нишон додани мавзӯоти муҳим ва ҷолиби нашриҳои алоҳида дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф;

– муайян намудани истифодаи жанрҳои гуногуни публитсистӣ: ахборӣ, таҳлилӣ ва публитсистию бадеӣ дар нашриҳои маҳаллӣ;

– нишон додани ҷойгоҳи жанрҳои алоҳида дар нашриҳои ин минтақа;

– баррасии вазъи нашриҳои маҳаллӣ дар шароити рушди технологияи муосир ва инноватсия.

Объекти таҳқиқ нашриҳои Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳои Панҷакент – “Зарафшон”, ноҳияи Айнӣ – “Файзи Зарафшон” ва Кӯхистони Мастчоҳ – “Паёми кӯхистон”. Дар ҷараёни таҳқиқ ҳамчунин аз ҳуҷҷатҳои таърихӣ ва бойгонӣ низ истифода гардид.

Предмети таҳқиқ қонунмандии ташаккул ва инкишофи матбуоти даврии водии Зарафшон аст. Дар рафти таҳқиқ ва баррасии мавзӯ ҷиҳати муайян кардани вижагиҳои нашриҳои алоҳида матолиби рӯзномаҳо ва ҳуҷҷатҳои ҳуқуқиву сиёсӣ низ мавриди истифода қарор гирифт.

Методи таҳқиқ. Дар омӯзиш ва пажӯҳиши мавзӯ аз усулҳои таърихӣ, маърифатӣ, таҳлили анъанавӣ, муқоисавӣ, контентӣ ва амсоли ин истифода гардид.

Мавзӯи диссертатсия дар алоқамандии равишҳои иҷтимоӣ таърихӣ, иҷтимоӣ сиёсӣ, назарияи касбӣ ва ҳамбастагии илмҳои ҷомеашиносӣ, аз ҷумла, таърих, сотсиология, адабиёт ва фарҳанг таҳлилу таҳқиқ гардида, хангоми таълифи он ҳамчунин аз усулҳои таҳқиқи таърихнигорӣ, шарҳу тафсири илмҳои генетикӣ низ кор гирифта шудааст.

Таҳқиқи мавзӯ аз мавқеи илми журналистика ҷараён гирифта, дар муайян кардани таърихи ташаккули нашриҳо, хусусияти шакливу мундариҷавӣ ва тарҳи онҳо аз аносири адабиву публитсистӣ низ истифода шудааст.

Асосҳои назариву методологии таҳқиқ. Осори илмии муҳаққиқони аврупоӣ, рус ва тоҷик доир ба масъалаҳои таърих, назария ва амалияи журналистика асоси назарии рисолаҳо ташкил медиҳанд. Дар ин замина таълифоти донишмандони аврупоӣ Д. Маквел, П. Олбер, Г. Лассуэл, В. Нагрин, М. Гибсон таҳқиқоти донишмандони рус В. М. Горохов, В. Т. Афанасев, Е. П. Прохоров, А. А. Тертычный,

М. Н. Ким, осори муҳаққиқони тоҷик А. Нуралиев, А. Саъдуллоев, И. Усмонов, П. Гулмуродзода, А. Азимов, М. Муродов, Ҷ. Саъдуллоев, М. Муқимов, А. Абдуллоев, Ш. Муллоев ва дигарон истифода гардид.

Навгонии таҳқиқ, пеш аз ҳама, ба коркарди тарҳи ягонаи ташаққул ва инкишофи матбуоти маҳаллии водии Зарафшон, муайян намудани вижагиҳои нашрияҳои алоҳида дар марҳалаҳои гуногуни инкишоф, тарзи таҳияи мавод ва инъикоси воқеияти иҷтимоӣ асос ёфтааст. Бори аввал масъалаи мазкур дар шакли диссертатсия омӯхта шуда, омилҳои пайдоишу ташаққул, вижагиҳои мундариҷавию мавзӯӣ ва вазъи имрӯзаи нашрияҳо мушаххасан таҳлил карда шудааст. Ҳамчунин дар таҳқиқот ба масъалаҳои назарӣ ва амалии рӯзноманигорӣ, имконоти жанрӣ ва корбурди онҳо дар нашрияҳои маҳаллӣ эътибори хос дода шудааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқ. Диссертатсия, ки ифодагари махсусияти матбуоти маҳаллӣ дар мисоли нашрияҳои водии Зарафшон мебошад, дар ғанӣ гардонидани ду самти илми журналистикаи тоҷик: таърихи матбуоти даврӣ ва назарияи эҷод таъсир гузошта метавонад. Ба ин минвол рисола ва маводи чопшудаи марбут ба он то чое донишҳои назарӣ ва амалии журналистикаи ватаниро афзуда, ба қадри ҳол холигиро дар ин росто пур мекунад. Ҳамчунин маводи диссертатсияро метавон ҳангоми таълифи китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ, коркарди машғулиятҳои амалии соҳаи журналистика истифода кард. Нуқтаҳои асосӣ ва натиҷагирҳои муаллифи рисола, хусусан, ҳангоми тадриси таърихи журналистикаи тоҷик, асосҳои фаъолияти эҷодии журналист, техника ва технологияи ВАО ба кор хоҳад омад.

Нуқтаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд:

1. Заминаҳои ба вучуд омадани матбуоти маҳаллӣ, омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва касбии таъсиси аввалин нашрияҳои ноҳиявӣ дар Тоҷикистон. Баҳсҳои муҳаққиқон нисбати ин масъала ва исботи воқеияти он;

2. Ташаққул ва инкишофи нашрияҳои ноҳиявии водии Зарафшон дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи ҷомеа. Омилҳои сиёсии тағйири ном кардани нашрияҳо, ҳолати нашри онҳо, нақши сармуҳаррирон ва кормандони эҷодӣ дар пешрафти фаъолияти рӯзномаҳо;

3. Ба тарзи муқоисавӣ муайян намудани умумият ва фарқи нашрияҳои “Зарафшон”-и Панҷакент, “Файзи Зарафшон”-и Айнӣ ва “Паёми кӯҳистон”-и Кӯҳистони Мастҷоҳ дар марҳилаҳои гуногуни инкишоф. Вазъ ва ҳолати ин нашрияҳо дар замони муосир. Мушкилооти нашр ва пахши рӯзномаҳо;

4. Сохт ва мундариҷаи нашрияҳои ноҳиявӣ, хусусиятҳои шакливу ороишӣ, тарзи саҳифабандӣ, истифодаи рубрикаҳо, аксу тасвирҳо ва дигар аносири газетасозӣ дар ин типи нашрияҳо ва алоқамандии онҳо бо инкишофи ҷомеа ва рушди техника ва технологияи касбии замонавӣ;

5. Рангорангии мавзӯву мундариҷаи нашрияҳои маҳаллӣ дар марҳалаҳои гуногуни инкишоф, таносуби мавзӯҳо, дараҷаи маърифат ва инъикоси онҳо. Хусусиятҳои умумӣ ва хоси мавзӯҳои нашрияҳои маҳаллӣ. Мундариҷаи нашрияҳо дар замони истиқлолият ва дар муқоиса ба замони шӯравӣ, тамоюли миллӣ пайдо кардани нашрияҳои маҳаллӣ;

6. Истифодаи жанрҳои публитсистӣ дар инъикоси ҳодисаву рӯйдод, шарҳи воқеаҳо, баррасии масъалаҳо ва тасвири симоҳои иҷтимоӣ. Корбурди таносубии ин қолабҳои жанрӣ дар нашрияҳои алоҳида, мавқеи жанрҳои чудагона дар марҳалаҳои инкишофи нашрияҳои ноҳиявӣ.

Чаҳорҷӯби хронологии тадқиқ. Мавзӯи интиҳобшуда аз нигоҳи мақсад ва предмети омӯзиш мушаххас буда, ба таври обзори давраҳои ташаккул, инкишоф ва таҳавули нашрияҳои мавриди пажӯҳишро фаро гирифтааст.

Тадқиқи натиҷаҳои илмӣ диссертатсия. Мавзӯи диссертатсия муҳим буда, дар Шӯрои олимони факултети журналистикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 5 март соли 2015 тасдиқ карда шудааст.

Муҳтавои диссертатсия дар 5 мақолаи илмӣ, ки 3-тои онҳо дар маҷаллаҳои феҳрасти КОА Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд, инъикос ёфтааст.

Доир ба мавзӯи таҳқиқ диссертант дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ, аз ҷумла «Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои «700-солагии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалӣ Амал «Об барои ҳаёт» солҳои 2005-2015» (20.04.2015), Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «25-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ» (22.04.2016), Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «20-солагии Рӯзи ваҳдати милли» ва «Соли ҷавонон» (22.04.2017), Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ Амал «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028», «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ», «140-солагии зодрӯзи Қаҳрамони Тоҷикистон Садриддин Айний» ва «70-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон» (23.04.2018) маъруза хондааст.

Рисола дар ҷаласаи васеи кафедраи кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва барои дифоъ пешниҳод гардидааст (Суратмаҷлис №9 аз 18 сентябри соли 2020).

Сохтори рисола. Рисола аз муқаддима, се боб, хулоса ва феҳристи адабиёт иборат мебошад.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима аҳаммияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши он, ҳадаф ва вазифаҳои ба миён гузошташуда, навгониҳои таҳқиқ, арзиши назарӣ ва амалӣ он, асосҳои методологии таҳқиқ, нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, арзиши назариву амалӣ ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот муаррифӣ карда шудааст.

Боби аввал «Назаре ба таърихи матбуоти маҳаллии водии Зарафшона» ном гирифта, аз се фасл иборат аст. Дар он доир ба омилҳои пайдоиш ва марҳалаҳои инкишофи нашрияҳои даврии водии Зарафшон маълумоти илмӣ ироа гардида, хусусиятҳои умда ва фарқи онҳо нишон дода шудааст.

Дар фасли аввали боби якум «**Омилҳои пайдоиш ва марҳалаҳои инкишофи нашрияи «Зарафшон»** дар хусуси таърихи пайдоиш ва ташаккули нашрияи Ҳокимияти давлатии мақомоти маҳаллии шаҳри Панҷакент “Зарафшон” ва

марҳалаҳои инкишофи он сухан рафта, зикр мегардад, ки Панҷакент миёни шаҳру навоҳии кишвар дар таъсиси рӯзнома дар сафи аввалинҳо қарор дорад. Нашрияти ин минтақа «Зарафшон» яке аз куҳантарин рӯзномаҳои маҳаллӣ на танҳо дар водии Зарафшон балки, дар Тоҷикистон маҳсуб меёбад.

Дар хусуси нашри аввалин шумораи рӯзномаи «Зарафшон» маълумотҳо гуногунанд. Омӯзиш ва таҳқиқоти мо нишон дод, ки шумораи нахустини он 1 майи соли 1932 ҳамчун органи Комитетҳои партиявии шаҳр ва Совети депутатҳои халқии шаҳри Панҷакент, бо номи «Коммунисти Панҷакент» аз чоп баромада, аввалин муҳаррири он Отахонови исфарағӣ будааст. Рӯзнома бо ду забон тоҷикӣ ва ўзбекӣ нашр мешудааст.

То соли 1934 бо кӯшишҳои муҳаррири рӯзнома А. Отахонов ва котиби масъул Ҷунайдулло Эсоев «Коммунисти Панҷакент» дар матбааи шаҳри Самарқанд бо теъдоди 1000 нусха моҳе ду маротиба ба таъб расидааст. Ин фактро бастаи соли 1934-и рӯзнома асоснок мекунад. Дар саҳифаи охири шумораҳои ин сол чунин маълумот омадааст: «Чопхонаи давлатии Уз (Ўзбекистон) шаҳри Самарқанд. Заказ 2031». Ҳангоми чустуҷӯии мо як нусхаи ин рӯзномаро, ки аз моҳи июни соли 1934, дар шаҳри Самарқанд чоп шудааст, дастрас кардем. Он бо хати лотинӣ буда, аз ду саҳифа ё худ як ҷарағи иборат аст. Дар шумораи мазкур 19 мавод нашр шудааст, ки калонтарин он дар ду сутун 36 сатр ҷойгир аст.

«Коммунисти Панҷакент» яке аз аввалин рӯзномаҳои ноҳиявӣ будааст, ки дар соли 1934, 80 нафар муҳбирони коргару деҳқон бо он ҳамкорӣ менамудаанд.

Фаъолияти ин нашрия давраҳои зеринро дар бар мегирад: аз замони таъсис то оғози солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ; солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945); солҳои баъдичангӣ ва барқароркунӣ; давраи бозсозӣ ва замони истиқлолият.

Дар диссертатсияи ин давраҳои нашрияи “Зарафшон” таҳлилу баррасӣ гардида, хусусиятҳои умумӣ ва хоси онҳо таҳқиқ шудааст. Аз ҷумла, дар давраи аввал нашрия аз нигоҳи сифати мавод ва теъдоди нашр пеш рафта, ба талабот ва таъйиноти умумии рӯзнома мувофиқ гардидааст. Дар давраи дуум, ки солҳои ҶБВ-ро фаро мегирад, «Коммунисти Панҷакент» фаъолиятро қатъ накардааст, аммо аксари ходимони он ба фронт даъват шуданд, теъдоди нашри рӯзнома кам ва фосилаи чопаш гоҳо номуназзам гардид. Бо вучуди ин нашрия то ҳади имкон дар тарғиби сиёсати Ҷизб ва давлат дар ҷанбаи сарфакориву хушёрӣ амал карда, дар роҳи ба меҳнати дучанд сафарбар кардани мардум, ёрӣ ба фронт, баланд бардоштани ҳисси ватандӯстӣ ва муборизаи беамон ба муқобили фашизми Олмон бо нигоштаҳои оташин мубориза бурдааст. Дар давраи сеюмро метавон “давраи тилоӣ” номид. Дар ин давра на танҳо нашрия аз ҷиҳати шаклу мазмун пеш рафт, балки ба минбари бозғимодии таблиғи рӯзноманигорону кормандони Ҷизбӣ ва ба майдони сухани як зумра шоирону нависандагон ва фарҳангӣни диёр табдил ёфт. Соли 1962 дар замони муҳарририи ҷавони ташкилотчи З. Насриддинов рӯзномаи «Коммунисти Панҷакент» тағйири ном карда, унвони «Зарафшон»-ро гирифт.

Дар солҳои аввали истиқлолият бо иллати кашмакшиҳои дохилӣ, фалаҷ гардидани шоҳаҳои ҳокимият, заиф шудани иқтисодиёт чопи аксари нашрияҳои даврӣ, аз ҷумла рӯзномаи «Зарафшон» муддате қатъ гардид. Баъдан гоҳ коғаз, гоҳ

дурии матбаа, гоҳ маблағ сади роҳи нашри он мегардид. Дар муддати як сол теъдоди нашри он аз 17 000 нусха ба 1000 адад поён рафт. Бо вучуди ҳамаи ин мушкилиҳо ҳайати эҷодии рӯзномаи «Зарафшон» кӯшиш намуданд, ки аз имконотитҳои мавҷударо истифода бурда, фаъолияти худро қатъ нанамоянд, бо теъдоди кам ҳам бошад, иртиботи худро бо хонандагон нигоҳ доранд.

Фосила ва теъдоди нашри рӯзнома дар давраҳои инкишофи ҷомеа гуногун будааст. Дар солҳои 1930-1940 номунтазам аз 1000 то 4000 нусха номунтазам интишор гардида, дар солҳои 1970-1980 ҳафтае се маротиба: рӯзҳои сешанбе, панҷшанбе, шанбе дар ҳаҷми 4 саҳифа бо теъдоди 16100 нусха нашр шудааст. Солҳои 1990 бо теъдоди 17900, соли 1991 бо теъдоди 15501 нусха, соли 1992 бо теъдоди 10068 нусха, соли 2005 бо теъдоди 1682, соли 2006 бо теъдоди 2510 нусха ба таъб расидааст, ки моҳият ва рисолаташро нишон медиҳад.

Дар фасли дуҷуми боби мазкур, ки «**Ташаккул ва инкишофи нашрияи «Файзи Зарафшон»**» ном дорад, марҳилаҳои шаклгирӣ ва рушди нашрия таҳқиқу таҳлил гардидааст.

Нашрияи «Файзи Зарафшон» соли 1934 ҳамчун органи Комитети райони ПК Тоҷикистон ва Совети депутатҳои халқии райони Захматобод зери унвони «Барои ҷорподории сотсиалистӣ» таъсис ёфтааст. Ин нашрия соли 1950 номи «Бо роҳи коммунизм»-ро гирифта, аз соли 1960 то моҳи апрели соли 1965 бинобар барҳам хӯрдани ноҳия ҷопаш қатъ гардидааст. Аз 16-уми апрел то декабри соли 1965 рӯзнома дар якҷоягӣ бо рӯзномаи «Зарафшон» ҷоп шудааст. Аз моҳи январи соли 1966 зери унвони «Меҳнат» фаъолиятро мустақилона идома дода, соли 2019 ба «Файзи Зарафшон» табилии ном кардааст.

Фаъолияти «Файзи Зарафшон» низ 4 давраи асосиро фаро мегирад: аз замони таъсис то соли 1941; баъди ҶБВ; аз соли 1966 то 1990; баъд аз истиқлолияти давлатии Тоҷикистон (1991).

Дар марҳилаи аввал рӯзнома, асосан, ба масъалаҳои коллективонии хоҷагии қишлоқ, тарғиби ҳаёти наву бартариҳои он, барҳам задану бартараф кардани урфу одатҳои кӯҳна ва амсоли ин эътибор додааст. Дар солҳои аввали таъсисёбӣ рӯзнома дар ҷамоатҳо муҳбирони худро доштааст, ки дар бораи вазъи колхозу совхозҳо, тараққи додани ҷорводорӣ, сохтмони роҳҳо ва рӯйдодҳои дигар мавод навишта ба идораи нашрия равон мекарданд. Бо сар шудани ҶБВ фаъолияти рӯзнома суғурта гардид, аммо ҷопи он пурра қатъ нагардидааст.

Дар таърихи фаъолияти нашрия марҳалаи сеюм нисбатан фарқ мекунад, зеро дар ин давра рӯзнома аз ҳар ҷиҳат рушд кардааст. Дар ин давраи рӯзнома тамоми масъалаҳои мубрами рӯз аз қабилӣ хоҷагии қишлоқ, санъату фарҳанг, сиёсат, иқтисодиёт ва ҳатто ҳаёти варзишро пайгирӣ кардааст. Ҳамчунин дар охири солҳои 1980 доираи мавзӯҳои нашрия васеъ гардида, ба масъалаҳои муҳимми сатҳи ҷумҳуриявӣ рӯ овардааст. Адади нашри рӯзнома сол ба сол зиёд гардидааст.

Дар солҳои аввали замони соҳибистиқлолии кишвар рӯзномаи «Файзи Зарафшон» то андозае фаъолиятро маҳдуд гардид. Агар дар давраи сеюм рӯзнома дар як ҳафта ду маротиба нашр шуда бошад, дар ин давра моҳе як ё ду бор ба таъб расидааст. Дар солҳои 1998-2003 рӯзнома каме фаъол гардидааст. Баъдан бо иллати

камтар эътибор додани Муассисаш (Ҳокимияти иҷроияи маҳаллии ноҳияи Айни) рӯзнама боз ба гоҳнома табдил ёфтааст. Баъд аз соли 2014 рӯзнама боз каме ғаёл шуд. Айни замон рӯзнама дар як моҳ ду маротиба дар ҳаҷми 8 саҳифа ва бо теъдоди 1600 нусха нашр мешавад.

Дар солҳои гуногун Назрулло Аезов (1942–1950), Бобо Чумаев (1950 – 1955), Ёрмурад Ғиёсов (1955 – 1957), Назар Турсунов (1957–1959), Субҳон Туйғун (1966 – 1968; 1971 – 2008), Мирзо Маҳмуд (1968 – 1971), Холиқдоди Курбон (2008 –2014), Муҳаммадносири Насрулло (2014–2019) вазифаи сармуҳаррири нашрияи мазкурро ба уҳда доштаанд. Аз соли 2019 муҳаррири рӯзнама Шамсиддин Халифаев мебошад.

Ҳасли сеюми боби якум «**Паёми кӯхистон**» – **зодаи Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон**» ном дошта, дар он омилҳои таъсиси нашрияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳияи Кӯхистони Мастчоҳтаҳқиқ ва баррасӣ гардидааст.

«**Паёми кӯхистон**» идомаи мантиқии рӯзнамаи «Машғал» буда, соли 1997 баъди ташкилшавии ноҳияи Кӯхистони Мастчоҳ ҳамчун минбари меҳнаткашони ин ноҳия таъсис дода шуд. Бо тавсияи Раиси вақти ноҳия С Ҳасанов Олим Исмаиљ ҳамчун сармуҳаррир таъйин гардид. Шумораи аввали нашрияи «Паёми кӯхистон» таҳти шиори «Пиндори нек, гуфтори нек ва кирдори нек» бо теъдоди 500 нусха аз тариқи матбааи шаҳри Бустон дар санаи 7 апрели соли 1997, дар чор саҳифаи формати А-3 нашр гардидааст.

Нашрия дар соли аввали ғаёлияташ ба мушкilotи молиявӣ гирифта шуда, баъдан теъдоди шумораҳо камтар гардидааст. Ин буд, ки то охири соли 1997 адади чопи он аз 500 нусха ба 400, 300 ва 200 нусха расид.

Соли 1998 сармуҳаррир нашрия О. Исмаиљ, аз вазифа истеъфо дод. Охири ҳамин сол собиқ корманди телевизион, шоир ва ҳаҷвнигор Мирзо Давлат сармуҳаррир таъйин гардид. Ӯ баъд аз чопи ду шумора набудани маблағ ва шароити имконоти зарурии таъбу нашрро далел оварда, низ тарки вазифа кард.

Соли 1999 Абдуллои Фозилро, ки дар вазифаи сармутахассис оид ба кор бо ҳизбу ҳаракат ва ташкилотҳои ҷамъиятии шӯбаи иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеаи ҳукумати ноҳия ғаёлият дошт, бо тавсияи раиси дастгоҳи иҷроияи он Мирзоҳаёти Мирзоолим муҳаррири «Паёми кӯхистон» таъйин гардид. Ӯ ба нашрия умри дубора бахшид. Ба таъбири собиқ сармуҳаррири рӯзнамаи «Машғал» М. Шарифзода «... Абдуллои Фозил кӯшиш ба харҷ дод, ки ҳар шумораи он саривақту ҷаззоб ба хонанда пешниҳод карда шавад ва ба ин мақсади нек муваффақ ҳам шуд. «Паём...»-и Абдуллои Фозил бо маводҳои гуногунжанру ҷасорати рӯзноманигорӣ амиқии назар, забони суфтаю шево байни ҷаридаҳои ноҳиявӣ шаҳрӣ беҳтаринҳо номбар мешуд, муштариёни зиёде пайдо кард. Онро на танҳо дар деҳу рустоҳои хурду бузурги деҳа аҷдодиамон Кӯхистони Мастчоҳ, балки дар Мастчоҳи нав, ноҳияҳои Ҷаббор Расулов, Зафаробод, шаҳри Хучанд, пойтахти кишвари соҳибистиклоламон Душанбе ҳамдиёронамон дастрас ва мутолиа менамоянд» (Паёми кӯхистон, 2017.– №5,6,7.– апрел).

Дар тӯли бист соли ғаёлият фосилаи чоп ва теъдоди нашрия як хел набудааст. Агар дар ибтидо рӯзнама дар ҳаҷми 4 саҳифа бо теъдоди 300 нусха нашр шуда бошад,

ин рақам бо андаке каму беш то соли 2003 идома ёфтааст. Соли 2003 теъдоди саҳифаҳои нашрия ба 8 расонида шуд.

Фаъолияти бистсолаи «Паёми кӯҳистон»-ро шартан ба 3 давра чудо кардан мумкин аст: аз соли 1997 то соли 2005; аз соли 2005 то соли 2010 ва аз соли 2010 то 2018.

Давраи аввал бо чанбаҳои мушкилоташ фарқ мекунад. Дар ин давра, хусусан, дар ду соли аввал нашри рӯзнома номунтазам буд, бо иллати мушкилиҳои таҳия ва чопи нашрия ду муҳаррир тарки вазифа карданд.

Давраи дувуми «Паёми кӯҳистон» марҳалаи ташаккули ҳайати эҷодӣ ва фароҳам омадани имконоти нисбатан хуби фаъолият барои нашрия аст. Дар ин давра ҳафтанома соҳиби таҷҳизоти замонавӣ ва ҳуқуқи бучаи худ гардид.

Давраи сеवуми инкишофи «Паёми кӯҳистон» соли 2010 ба ин тараф аст. Ҳафтанома дар ин давра бе таъхир интишор гардида, теъдоди нашри он аз 300 ба 500 нусха боло рафтааст. Бо вучуди ин фосолаи чопи нашрия ба низоми муайян надаромадааст. Он моҳе ду ва баъзан як шумора интишор мешавад.

Боби дуҷуми диссертатсия **«Хусусиятҳои шакливу мундариҷавии матбуоти маҳаллии водии Зарафшон»** унвон дошта, шомили ду фасл аст.

Дар фасли аввал ин боб **«Хусусиятҳои шакливу ороишӣ»** вижагиҳои шакливу ороишӣ баррасӣ гардида, тавассути таҳлили шумораҳои гуногуни нашрияҳои мавриди таҳқиқ нақши ин аносир дар касби рӯзномасозӣ нишон дода шудааст.

Дар фаъолияти рӯзноманигорӣ шакл аҳаммияти басо муҳим дорад. Хусусан, дар замони муосир шакл василаи муҳимтарини инъикоси воқеият, ироаи матлаб ва изҳори назар гардидааст. Чунончӣ, муҳаққиқон қайд кардаанд: «Яке аз шартҳои фаъолияти воситаҳои ахбори умум ин иштироки рӯзноманигор дар ороиш додан, тарҳрезӣ намудан ва ба чоп омода сохтани шумораи навбатии рӯзномаву маҷалла ё худ барномаҳои радио ва телевизион ба ҳисоб меравад».¹⁰

Ҳарчанд шакли нашрияҳо то андозае хусусияти устуворӣ доранд, аммо онҳо бо таъсири омилҳои замонӣ аз давраи пайдоиш то имрӯз чандин маротиба дигаргун шудаанд. Тағйир ёфтани шаклу ороиши нашрияҳои даврӣ ба омилҳои гуногун алоқаманд бошад ҳам, ду омил асосӣ будааст. Омилҳои аввал сиёсату иҷтимоӣ буда, аз ҳадафҳои сиёсату таблиғоти нашрияҳои даврӣ дарак медиҳад. Омилҳои дуюм ба фароҳам омадани имконоти техникӣ ва инкишофи қонунмандии ҳунариву касбӣ вобаста мебошад. Бо таъсири аҳдофи сиёсии ҷомеа дар давру замон ва марҳилаҳои мухталиф унвони нашрияҳо ва тарзи таҳияи онҳо шакли тоза пайдо намудааст. Ин ҳолат боис гардидааст, ки рӯзномаҳо тарҳ ва шакли логотипи худро низ дигар кунанд. Дар натиҷаи таҷдидҳои пайдарпай шакли логотипи нашрияҳо ташаккул ёфта, тарҳи замонавӣ пайдо кардааст.

Таҳқиқ нишон дод, ки шаклу ороиши нашрияҳо дар давраҳои гуногуни инкишоф яқранг набудааст. Агар дар даҳсолаҳои аввали фаъолият нашрияҳои даврӣ ба ин ҷиҳат камтар тавачҷуҳ намуда бошанд, пас аз даҳсолаҳои 1960-1970 бо шарофати фароҳам шудани имконоти техникӣ ва касбӣ ороиш ва дизайни нашрияҳо ҷолиб гардидааст.

¹⁰ Саъдуллоев А., Давронов Д., Муродов М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист. – Душанбе: Деваштич, 2004. – С.100.

Дар нашрияҳои даврӣ рубрикаҳо, саҳифаву гӯшаҳои махсус таъсис ёфтаанд, ки дар ҷолибу муассир гардидани симои рӯзномаҳо бе таъсир набуданд.

Аносири дигари ҷолибсозии намуди зоҳирии рӯзнома истифодаи аксҳо ва тасвирҳои гуногуни ба маводи он мувофиқ мебошад. Акс ва тасвир ба мавод ҳаракат ва рӯҳ мебахшанд. Ба ин маънӣ, ороиши рӯзнома бо аксҳо ва маводи тасвирӣ аз марҳалаҳои асосии корӣ саҳифаорой маҳсуб меёбад.

Аз таҳлилҳо маълум гардид, ки нашрияҳои маҳаллӣ аз се шакл аксҳо истифода кардаанд:

Якум, дар шакли муштарақ ба матн, ҳамчун ҷузъи таркибии он, ки матнро пурра гардонида, аз воқеияти ҳол шаҳадат медиҳад. Чунин усул дар нашрияи “Зарафшон” аз нимаи дуюми солҳои 1930 шурӯъ гардида минбаъд идома меёбад.

Дуюм, дар шакли портрет, ки таносубан мавқеи аввалӣ дошта, матни овардашуда мазмун ва моҳияти онро пурра гардонидааст. Ин усул баъд аз солҳои 1950 роиҷ шудааст. Дар чунин ҳолат аксар аксҳои истифода шудаанд, ки мунъакисшудагон дар фаъолияти худ комёбӣ ба даст овардаанд, пешсаф будаанд, дучанд кор мекардаанд.

Сеюм дар шакли фоторепортаж. Омӯзиш ва таҳлил нишон дод, ки дар нашрияҳои даврӣ фоторепортаж нисбат ба анвои дигари аксу сурат, камтар аст. Дар чунин шакл аз ду то се адад акс истифода шудаасту ҳалос.

Унсури дигари ороиши саҳифа, ки дар нашрияҳои маҳаллӣ истифода шудааст, карикатура – танзи тасвирӣ мебошад. Ҳарчанд нашрияҳои ноҳиявӣ таъйиноти расмӣ дошта, рисолати ҳаҷву танзро ба дӯш надоранд, аммо баъзан дар мавриди гуногун аз унсурҳои карикатурӣ (ҳаҷвӣ) истифода кардаанд. Бахусус дар гӯшаҳои ҳаҷвии «Ҷайра» («Зарафшон») ва «Анбур» («Меҳнат») аносири карикатура ба назар мерасад. Ин аносир, пеш аз ҳама, дар тарҳи гӯшаи ҳаҷвӣ ва унвони он намоён аст. Ҳамчунин дар баъзе шумораҳои солинавӣ (1-уми январ) дар ҳазлҳои солинавӣ аломатҳои карикатураро истифода намудаанд.

Унсури дигари ороиши саҳифа сарлавҳагӯзорӣ аст. Дар баррасии ин масъала мо ба се омил бештар эътибор додем. Якум, ҳуруфи сарлавҳаҳо, дуҷум рангорангии сарлавҳаҳо ва сеюм усули гузоштани онҳо дар саҳифа. Нашрияҳои навоҳии Зарафшон дар таҳияи сарлавҳаҳо аз гарнитураҳои мухталифи ҳуруф истифода намудаанд. Сарлавҳаҳо, асосан, бо гарнитураҳои ГР – 43-42; БГ – 43-24; БП – 1; ЗГ – 3 ва амсоли ин чида шудааст.

Сарлавҳасозӣ дар журналистика хунар буда, дониш ва маҳоратро талаб мекунад. Тавре муҳаққиқ А. Қутбиддинов навиштаст: «Барои сарлавҳаи ҷолибро сохтан услуб, муқоиса, мутолиа ва сатҳи донишу ҷаҳонбинӣҳо кӯмак менамояд. Масъулини рӯзномаҳои маҳаллии водии Зарафшон ба талабот ва меъёрҳои муқарраршуда риоя намудаанд. Ҳарчанд дар солҳои аввали нашр баъзан номутаносибии шаклии сарлавҳаҳо бо матни рӯзномаҳо ба назар мерасад, аммо дар солҳои баъдӣ тадричан ин иштибоҳ ислоҳ шудааст. Аксари сарлавҳаҳо ба ҳаҷми матн мувофиқ буда, тарҳи саҳифаро оро ва зебо намудаанд.

Дар фасли дуҷуми боби дуҷум – «Махсусиятҳои мавзӯву мундариҷа» вижагиҳои мавзӯиву мундариҷавии нашрияҳои водии Зарафшон таҳқиқ гардидааст.

Омӯзиши муҳтавои нашрияҳои даврӣ нишон медиҳад, ки заминаи фаъолияти онҳоро асосан, ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии навоҳӣ ташкил медиҳад. Ин мавзӯҳо дар марҳилаҳои гуногуни ташаккул ва инкишофи нашрияҳои даврӣ, таносубан аз ҳамдигар фарқ мекунад. Бо вучуди ин метавон гуфт, ки дар оғози таъсис ва панҷсолаҳои аввали фаъолият мавзӯҳои “Коммунисти Панҷакент” ва “Барои чорподории сотсиалистӣ” ба ҳам монандӣ доранд. Ин монандӣ дар марҳалаҳои дигар низ ба назар расад ҳам, маъноӣ тақрори маводи ҳамдигариро надорад. Мо дар қор мавзӯҳои асосии нашрияҳоро ба се гурӯҳ: сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодиву кишоварзӣ ва фарҳангиву варзишӣ чудо карда, ба таври муфассал таҳлил намудем.

Мавзӯҳои сиёсиву иҷтимоӣ. Мундариҷаи ҳар гуна рӯзномаҳо бидуни мавзӯҳои сиёсиву иҷтимоӣ тасаввур кардан нашоёд, зеро сиёсат роҳи зиндагии иҷтимоиро муайян мекунад, барои пешрафти соҳаҳои гуногуни ҳаёт дастур медиҳад, мардумро ба ҳам меорад, онҳоро барои расидан ба ҳадафҳои ягона раҳнамун месозад. Ин ва дигар омилҳо аз аҳдофи асосии нашрияҳои даврӣ, бавижа рӯзномаҳои замони шӯравӣ маҳсуб меёфтааст. Аз ин рӯ, қормандони идораи нашрияҳои маҳаллии қумхурӣ низ мавзӯҳои сиёсиву иҷтимоиро як ҷузъи асосии қори худ дониста, пайваста дар зерӣ таъсири ҳукумати давр, ҳизби коммунист ва ғояҳои иҷтимоии замон онҳоро инъикос намудаанд. Аммо инъикоси ин ва ба ҳамин монанд масъалаҳо дар давраҳои гуногуни фаъолияти нашрияҳои даврӣ як хел набудааст. Аз қумла, дар даҳсолаи 1930 ақсари қунин мавод (ба истиснои суҳанронӣҳо), аз як тараф, қӯтоҳ буда тобиши иттилоотӣ доранд, аз қониби дигар, ағлаби онҳо бо оҳанги иҷтимоӣ ва рӯҳияи муборизаҳои оштинопазир навишта шудаанд. Солисан, дар онҳо оҳанги даъват ва иштирок дар тадқиқи вазифа ва уҳдадорӣҳои сиёсии ба миён гузошташуда барқарӣ дорад.

Дар солҳои ҚБВ дар муқоиса ба солҳои 1930 мавзӯҳои сиёсӣ таносубан қамтар қардида, масъалаҳои иҷтимоӣ аз қабилӣ ёрӣ ба фронт, дастқриии модарони серқарзанд, ташқили муСОБИҚАҳои пешазқашнӣ, суръат баҳшидан ба ҳаракатҳои стахановӣ, вазифаҳои муҳими қорводорон, ғамқорӣ ба оилаҳои фронтқийён, беҳтар қардани қори қомсомолӣ, муқофияи ватан ва ғайра барқарӣ пайдо қардааст.

Дар солҳои баъд аз ҚБВ мавзӯҳои сиёсиву иҷтимоӣ нисбатан васеъ қардида, дар нашрияҳои даврӣ таваҷҷуҳ зиёдтар шудааст. Қанӯз дар солҳои аввали баъдиқангӣ дар нашрияҳои даврии маҳаллӣ шиорҳои даъватӣ пайдо мешаванд, мақолаи редаксионӣ ва ё сармақола шакл меқирад ва ба ин васила нақши рӯзномаҳо, дар тарғиби сиёсати давлату ҳукумат ва ҳизби коммунист зиёд мешавад ва дар баланд бардоштани фаҳмиши сиёсиву иҷтимоии омма қамина меқузорад.

Таҳлили муқоисавӣ нишон дод, ки инъикоси қазияҳои сиёсиву иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар нашрияҳои “Зарафшон” ва “Файзи Зарафшон” таносубан як хел нест. Ақар нашрияи “Файзи Зарафшон” ин масъалаҳоро нисбатан маҳдуд ва дар қонтексти ҳисоботу шарҳ инъикос намуда бошад, муносибати нашрияи “Зарафшон” нисбати маводқояш таҳлилӣ ва мавзӯқояш васеътар аст. Ин нашрия на танҳо рӯйдодҳои сиёсиву иҷтимоии ноҳияву қумхурӣ, балки воқеаҳои берун аз онро низ қаро қирифтааст.

Нашрияҳои маҳаллӣ дар баробари инъикоси мавзӯҳои сиёсии марбут ба ҳаёти дохиливу хориҷӣ, дар шарҳу тавзеҳи рӯйдодҳои умумибашарӣ амсоли Рӯзи озодии занон, Рӯзи яқдили меҳнаткашон, Рӯзи байналхалқии муҳофизати бачаҳо, Рӯзи ғалаба ва амсоли ин низ саҳм гузоштаанд. Нашрияҳо ҳар сол вобаста ба таҷлили чунин Рӯзҳои таърихи матолиб интишор намуда, моҳияти ин санаҳои таърихӣ ва аҳаммияти сиёсиву иҷтимоии онҳоро нишон додаанд.

Дар солҳои аввали истиқлолияти Тоҷикистон мавзӯҳои сиёсӣ дар нашрияҳо нисбатан камтар ба назар расад ҳам, бо муътадил гардидани вазъи мамлакат дар онҳо инъикоси ҳаёти сиёсии кишвар ва навоҳӣ мавқеъ пайдо кардааст. Нашрияҳо кӯшиш намудаанд, ки “сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, Фармонҳо, Амрҳо, Қарорҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ, вилоят ва ноҳияҳои таърихӣ тарғибу ташвиқ намоянд”¹¹.

Мавзӯи хоҷагии қишлоқ. Дар нашрияҳои ноҳиявӣ ин мавзӯ таносубан афзалият дорад, зеро мардуми деҳот, асосан, ба кишоварзӣ машғуланд. Ба ин маънӣ, дар нашрияҳои водии Зарафшон ин мавзӯ дар тамоми марҳилаҳои инкишоф мавқеи назаррас дорад.

Инъикоси ин мавзӯҳо дар давраҳои фаъолияти нашрияҳои маҳаллӣ муҳталиф будааст. Чунончӣ дар муқоиса ба даҳсолаи аввали таъсиси нашрияҳои ноҳиявӣ дар марҳилаҳои баъд аз ҶБВ муносибат ба масъалаҳои хоҷагии қишлоқ дигар шудааст. Дар ин давра, масъалаҳои кишоварзӣ нисбатан васеъ гардида ба инъикоси он бештар диққат дода шудааст. Тавачҷуҳ ба масъалаҳои кишти пахта, шолӣ, чуворимакка, рафти ҳосилғундорӣ, иҷрои нақшаҳо, парвариши тамоқуи хушсифат, ангурпарварӣ, афзоиши маҳсулоти чорво, рафти хошоктайёркунӣ, чамбоварии алафҳои кӯҳӣ, ниҳолшинонӣ, бунёди боғҳои наф, фаровонгардонии сабзавот, дарави юнучқа, парвариши пилла, истифодаи моҳиронаи техника дар қорҳои хоҷагии халқ, ташкили истиғоҳҳои таъмири трактору автомашинаҳо ва дигар олоқи хоҷагии қишлоқ, сохтани биноҳои наф дар қолхозҳо ва бошишгоҳҳои саҳроиву чарогоҳии онҳо, меҳнати софдилонаи қолхозчиён, чупонон, говҷӯшон, мустаҳкам намудани низоми меҳнат дар қолхозҳо, истифодаи пурсамар аз рӯзҳои баҳории кишти қор ва тирамоҳии ғунучини ҳосил, беталаф чамбоварӣ намудани ҳосили ғалла, мубориза барои ҳосили фаровон, қорқарди байни қатораҳо, меҳнати пурмаҳсули хоҷагиҳо ва бригадаҳои алоҳида, тайёри ба зимистон, тадбирҳо доир ба муҳофизати боғу тоқзор, ҳифзи чарогоҳҳо ва амсоли ин зиёдтар аст.

Дар инъикоси ин масъалаҳо нашрияҳо аз рубрикаҳои муҳталиф истифода кардаанд, ки дар мушаххас гардидани проблемаи инъикосшуда ва интиҳоби матн барои хонанда то андозае қолиб ҳам шудааст. Аз қумла, дар нашрияи “Зарафшон” рубрикаҳои “Маслиҳати аграрон”, “Аз ҳаёти қолхозӣ”, “Тамоми соҳаҳои хоҷагии қишлоқро ба таври қомплекси ривоч диҳем”, “Дар байни мо ба муфтхӯрон қой нест”, “Тухми хушсифат – қарави ҳосили қалан”, “Тайёри ба баҳор”, “Зимистонгузаронии чорво – маърақай муҳим”, “Маърақай наслгириро муташаккилона анқом диҳем!”

¹¹ Муродов М. ва дигарон Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон.–Душанбе: Аржанг, 2018.–С.5.

“Плани панҷсола пеш аз муҳлат”, “Масъалаҳои иқтисодии колхоз”, “Пешқадамони панҷсола”, “Хоҷагии қишлоқ – fronti забдор”, “Шухрати нав, фатҳи нав, айёми нав, иқдоми нав”, “Ба панҷсола – анҷоми зарбдорона”, “Панҷсола – соли аввал”, “Зимистон ва чорводор”, “Иҷрои уҳдадорӣ зери назорат”, “Чорводорӣ – fronti зарбдор”, “Ба ҳар ферма – хошоки фаровон”, дар нашрияи “Файзи Зарафшон” рубрикаҳои “Минбари мутахассис”, “Қорҳо чи тавр, чорводор?”, “Ба таваҷҷуҳи кишоварзон” мавриди истифода будааст. Ин рубрикаҳо агар, аз як тараф, аз таркиботи ҷузъии масъалаҳои хоҷагии қишлоқ дарак диҳад, аз сӯйи дигар, мавқеи нашрияҳо дар инъикоси таносубии масъалаи мазкур нишон медиҳад.

Хусусияти дигари инъикоси масъалаҳои хоҷагии қишлоқ дар нашрияҳои маҳаллӣ дар иртибот ба фаъолияти коғарону заҳматқашон баррасӣ шудани фазои ин соҳа аст.

Дар замони истиқлолият инъикоси мавзӯи хоҷагии деҳот дар нашрияҳо таносубан камтар ва шеваи баррасиашон андаке дигар гардидааст. Нашрияҳо тадричан аз шакли ҳисоботиву иттилоотии инъикоси ҷунин масоил даст кашида, ба таҳлили воқеиятҳо ва мушкилоти ҳаёти деҳоти ноҳияҳо майл кардаанд. Ҳамчунин оҳанги таъриф, тантанаи музаффарият ва қаноатмандӣ аз комёбиҳои соҳаи кишоварзӣ, ки дар замони шӯравӣ анъана шуда буд, кам гардида, ташреҳ ва тарғиби қорҳои созандагӣ ва бунёдкорӣ зиёдтар шудааст. Дар рӯзномаҳои маҳаллӣ ҷойи масъалаҳои анъанавии замони шӯравиро шаҳодатномақунонии замин ва истифодаи дурусту самараноки он, бунёди боғҳо, хосса боғҳои интенсифӣ (аслан дар “Зарафшон”), баланд бардоштани ҳосилнокии кишт, бавижа картошка, рушди соҳибкорӣ ва амсоли ин гирифтааст.

Мавзӯҳои маориф ва фарҳангу адаб. Нашрияҳои маҳаллӣ дар баробари инъикосгари ҳаёти иҷтимоии минтақа ва ё навоҳии муайян будан, вазифаи тарбиявӣ ва фароғатиро низ ба дӯш доранд. Ин вазифа тавассути ташкили гӯшаву саҳифаҳои адабӣ, интишори порчаҳои бадеии манзуму мансур, инъикоси ҳаёти фарҳангӣ, нишон додани фаъолияти ин ё он эҷодкор ва баррасии масъалаҳои марбут ба он шакл мегирад.

Миёни нашрияҳо рӯзномаи “Зарафшон” дар инъикоси ин мавзӯ пешрафта аст. Ин рӯзнома ҳанӯз дар солҳои аввали шаклгириаш ба мавзӯи маориф ва адабиёт рӯ оварда, доир ба пешрафти соҳа маводҳо ҷоп намудааст.

Омӯзиш нишон дод, ки рӯзномаҳо дар баррасии масъалаҳои соҳаи маориф ба татбиқи қарору қонунҳои ҳукумат доир ба маорифи халқ таъям намуда, ба ҳолати таълиму тарбия дар мактабҳо, фаъолияти мактабҳои ҷудоғона, муаллимони алоҳида, проблемаҳои замонавӣ гардонидани усули таълим, ба истеҳсолот алоқаманд гардонидани ҷараёни машғулиятҳо, нақши бригадаҳои истеҳсолӣ дар тарбияи меҳнатдӯстии хонандагон, омодагии мактабҳо ба солҳои нави хониш, тайёрии муаллимон ба имтиҳон, беҳтар гардидани сифати қори таълиму тарбия, баргузор намудани маҳфилҳо, симинарҳо, маҷлисҳо (ба хусус маҷлиси августии муаллимон), шабнишиниҳо ба ифтихори мавлуди аҳли илму маориф ва адабу фарҳанг, баланд бардоштани тарбияи эстетикӣ, омӯзиши забони русӣ, оила ва мактаб ва ғайраҳо рӯ овардаанд.

Ҳарчанд инъикоси мавзӯҳои фарҳангу адаб дар тамоми марҳалаҳои фаъолияти нашрияҳои маҳаллӣ ба мушоҳида мерасад, аммо пас аз солҳои шастум таваҷҷуҳ ба он зиёдтар шудааст. Рӯзномаи “Зарафшон” “Саҳифаи рӯзи шанбе” ва нашрияи “Файзи Зарафшон” “Саҳифаи адабиёт”-ро таъсис дод. Дар солҳои 1970-1980 ҳамкориҳои аҳли илму адаб, бахусус шоирону насрнависони ҷавон ба нашрияҳои ноҳиявӣ бештар гардида, намунаҳои осор ва ашъори онҳо пайваста интишор ёфтааст.

Дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон бошад таносуби мавзӯҳо ва инъикоси онҳо дар нашрияҳои ноҳиявӣ дигаргун шуда, муносибат ба масъалаҳои маориф ва фарҳангу адаб низ тағйир хӯрдааст. Аз ҷумла, барои ҷопи ашъори адибон, тасвири ҳаёти олимон, муҳаққиқон, хунармандон, омӯзгорон, инъикоси бунёди мактабҳо, муваффақиятҳои хонандагон, варзишгарон, таҷлили ҷашнҳои миллӣ чун Наврӯз, Меҳргону Сада, Рӯзи забон, Рӯзи матбуоти тоҷик, масъалаи тарбияи ҷамъонибаи насли наврас, бештар намудани усулҳои тарбия ва таълими касбии ҷавонон, методу усулҳои самарабахши тарбияи экологии хонандагон ва баррасии масъалаҳои фарҳангӣ имкони бештар фароҳам шудааст.

Боби сеюми диссертатсия **“Таносуби жанрҳои публитсистӣ дар нашрияҳои маҳаллӣ”**, ки шомили се фасл аст, масъалаи ҷигунагии жанрҳои публитсистӣ ва имконоти истифодаи онҳоро дар нашрияҳои водии Зарафшон фаро гирифтааст. Масъалаи жанр дар ВАО, бахусус дар матбуоти даврӣ муҳиму муҳаббат аст. Тавре муҳаққиқ А. Саъдуллоев навиштааст: «Жанр на танҳо рангорангию хонданбобии ахбор, балки як воситаи хуби ташаққули шаклҳои дохилии газетаҳо мебошад. Аз тариқи жанр муаллифон ғоя, фикр ва гапҳои гуфтанишонро дар шакли марғуб пешниҳоди хонанда мегардонанд»¹².

Таҳқиқи нашрияҳои водии Зарафшон нишон медиҳад, ки ҳарчанд онҳо аз аносири умумии жанрӣ бархӯрдоранд, аммо таносубан ҳар як нашрияи вижагиҳои худро дорад. Ин нашрияҳо тӯли фаъолияти худ дар инъикоси воқеаҳои гуногуни маҳалливу ҷумҳурӣ ва, баъзан ҷаҳонӣ, аз навъҳои гуногуни жанрҳои публитсистӣ истифода кардаанд. Ин ҷиҳатҳо дар фаслҳои алоҳидаи боби мазкур муфассалан таҳқиқ шудааст.

Дар фасли аввали ин боб **“Инъикоси воқеиёти маҳал дар қолаби жанрҳои ахборӣ”** хусусияти хабарҳои нашрияҳо бо назардошти омилҳо, тарзи таҳия, василаҳои хабарсоз, маҳорати хабарнависӣ, усулҳои навиштани хабар, анвои хабарҳо, лид дар хабар ва амсоли ин таҳлили баррасӣ шудааст.

А) Хабар. Хабарҳои нашрияҳои «Зарафшон» ва «Файзи Зарафшон»-ро дар солҳои 1930 аз нигоҳи сохт ва усули таҳия метавон ба ду навъ ҷудо кард: а) Хабарҳои, ки дар таҳияи онҳо аз усули хабарнигории ТАСС ва ТоҷикТА истифода шудааст; б) Хабарҳои, ки хусусияти умумӣ, дошта, баъд аз сарлавҳа бидуни зикри макони вуқуи рӯйдоди хабарӣ дар бораи он нақл карда мешавад.

Дар нашрияи «Зарафшон» тӯли солҳои гуногун хабарҳо зери рубрикаҳои «Камкам аз ҳар ҷо» (1960), «Сатрҳои мухтасар» (1970), «Факту рақамҳо», «Хабарҳои ТоҷикТА», «ТоҷикИНТИ хабар медиҳад» (солҳои 1980), «Дар ватани маҳбӯб» (солҳои

¹² Саъдуллоев А. Саҳифабандӣ ва ҷопи газета.– Душанбе: Ирфон, 1999.– С.34.

1980) ва дар «Файзи Зарафшон» рубрикаҳои «Хабарҳои хорича», «Кам кам аз ҳар чӣ» (1950) «Хабарҳо аз дараи Яғноб» (солҳои 1960), «Чор хабар аз колхозии «Россия» (1960), «Навигарии ҷаҳон» (1970), «Дар республикаи азизамон» (1970), «Барои 1500 тонна тамоқуи район» (1970) ва ғайра инъикос шудааст.

Хабарҳои нашрияҳои «Зарафшон», «Меҳнат» ва «Паёми кӯҳистон»-ро аз рӯйи ҳудуди тавлиди воқеаҳо ва тарзи таҳияи онҳо ба се гурӯҳ метавон ҷудо намуд:

- а) Хабарҳо доир ба рӯйдодҳои маҳаллӣ;
- б) Хабарҳо аз рӯйдодҳои ҷумҳуриявӣ;
- в) Хабарҳои аз воқеаҳои ҷаҳон.

Дар инъикоси воқеаҳои рӯз нашрияҳо аносири муҳими хабарӣ – кутоҳ навиштан, бо факт асоснок намудан, мухтасарбаёнӣ ва ба назар гирифтани сареиятро риоя намудаанд. Бо ин мазмун метавон гуфт, ки дар нашрияҳои фавқулзикр аносири хабарии инъикоси воқеияту рӯйдод нисбатан ба инобат гирифта шудааст.

Таҳлили маводи ахбории матбуоти водии Зарафшон нишон дод, ки дар ин нашрияҳо дар муқоиса бо дигар жанрҳои публитсистика хабар мавқеи бештар доштааст.

Б) Мусоҳиба. Равиши таҳлил нишон дод, ки мусоҳиба баъд аз хабар ва репортаж (дар замони шӯравӣ) дар рӯзномаҳо мавқеи сеюмдараҷаро ишғол мекунад. Дар замони шӯравӣ жанри мусоҳиба нисбатан камтар истифода шудааст ва аксари мусоҳибаҳо дар навъи мусоҳибаи нақл сурат гирифта, бозчоп аз нашрияҳои умумиҷумҳурӣ ва маҷаллаҳои соҳавианд. Дар ин гуна мусоҳибаҳо шарҳи ин ё он нафар нисбати фаъолияти ин ё он корхона, иттиҳодия, посухи мутахассисон ба суолҳои колхозчиён ташкил медиҳад.

Баръакси замони шӯравӣ дар замони истиқлол дар ин нашрияҳо мусоҳиба нисбатан серистеъмоли шуда, навъҳои гуногуни он, аз ҷумла мусоҳибаи назарпурсӣ ва мусоҳибаи диалог маъмул гардидааст. Дар ин гуна мусоҳибаҳо масъалаҳои гуногун аз ҷумла, иҷтимоӣ ва кишоварзӣ мавриди барасӣ қарор гирифта бошанд ҳам, аксар маврид мусоҳибон бештар аҳли ҳунар буда, соҳти мусоҳибаҳо аз 4 то 16 саволро фаро гирифтааст. Чунончӣ «Ғалабаи «Зарафшон – Бобочон», (Паёми кӯҳистон.–2009.–январ – феврал), «Аз омӯзиш ба амал», (Паёми кӯҳистон.–2010.–октябр – ноябр), «Фарзандхондӣ» (Паёми кӯҳистон.–2014.–апрел), «Ман зебои зебоям!» (Паёми кӯҳистон.–2014.–ноябр–декабр), «Шодмонов Хучамсаид: «Гиёҳшиносӣ шуғли дӯстдоштаи ман аст» (Паёми кӯҳистон.–2016.–июл-август), «Тарроҳе, ки ҳақамонро ба ҳайрат овард» (Меҳнат.–2017.–6 октябр) ва ғайра. Рӯзноманигорон бо истифода аз имкониятҳои ин жанр мусоҳибони худро водор намудаанд, ки аз фаъолиятшон, комёбиву дастовардшон иттилоъ диҳанд, баъзан ба масъалаҳои иҷтимоӣ равшанӣ андозанд.

Хусусияти дигар мусоҳиба дар он аст, ки мусоҳибақуналинда на дар аввал, балки дар поёни мусоҳиба мусоҳибадиҳандаро муаррифӣ мекунад ва ба корҳои ӯ муваффақият хоста, ба пешрафти соҳа умед мебандад.

Умуман, дар матбуоти маҳаллии водии Зарафшон тамоми гурӯҳи жанрҳои хабарӣ – хабар, мусоҳиба, ҳисобот ва репортаж истифода мешавад. Аммо ҷойгоҳ ва риояи хусусияти жанрии онҳо яқсон нест. Агар жанри хабар ва мусоҳиба нисбатан мавқеи

намоён дошта, аз нигоҳи жанрӣ касбитар бошанд, жанрҳои ҳисобот ва репортаж чандон мушаххас нестанд. Ин жанрҳо баъзан дар омезиши ҳамдигарӣ истифода шудаанд, ки муайян намудани хусусияти хосашон душвор аст.

Фасли дуоми боби сеюм, ки **“Шарҳ ва баррасии масъалаҳои музофот дар нашрияҳои алоҳида”** ном дорад, баҳси роҳу василаҳои корбасти жанрҳои таҳлиро дар шарҳу тавзеҳ ва баррасии масъалаҳои гуногуни иҷтимоиро дар бар мегирад. Барои мушаххас намудани таҳқиқ се жанри таҳлилӣ: мақола, нигориш ва мактуб интиҳоб гардид.

а) Мақола. Мақола аз жанрҳои маъмул ва серистифодаи матбуоти даврӣ маҳсуб меёбад, зеро он баробари пайдоиши матбуоти даврӣ арзи ҳастӣ нумуда, то имрӯз рисолати худро идома медиҳад. Мақола дар матбуоти маҳаллӣ низ ҷойгоҳи хос дошта, ҳамеша ҳамроҳ ва ҳамқадами нашрияҳои даврӣ будааст. Мақолаҳои нашрияҳо анвои гуногун доранд ва муҳимтарин масъалаҳои шахр ва навоҳиро фаро гирифтаанд. Аз ҷумла, дар нашрияи «Зарафшон» аввалин мақолаҳо мақсади қувват бахшидани комёбиҳо ва бартарарф кардани камбудихоро доранд.

Дар даҳсолаҳои 1950-1980 мақола ва истифодаи он дар нашрияҳои маҳаллӣ вусъат пайдо карда, сармақола ба ҳукми анъана даромадааст, диду назари муаллифон нисбатан васеъ ва таҳлилҳояшон амиқу касбӣ шудааст. Таҳқиқ нишон медиҳад, ки сармақолаҳои нашрияҳо ифодагари набз ва талаботи иҷтимоии замон буда, ҳамчун парчами рӯзнома ағлаб дар як-ду сутуни саҳифаи аввал ҷой дода шудаанд. Аксари сармақолаҳои нашрияҳо ифодагари фикри редаксияҳоянд. Ин навъи мақола дар замони истиқлолият низ маъмул аст. Танҳо фарқ дар он аст, ки аксари сармақолаҳои замони шӯравӣ бидуни муаллиф буда, сармақолаҳои замони имрӯз бо имзои муҳаррирон, раисони ноҳия ва баъзан муҳаррирони масъул ба таъб мерасанд.

Навъи дигари мақола, ки дар ин нашрияҳо нисбатан бештар истифода шудааст, мақолаи амалӣ-таҳлилӣ мебошад, ки дар назарияи журналистикаи замони шӯравӣ ҳамчун мақолаи проблемавӣ маъмул буд. Мавзӯи ин навъи мақолаҳоро проблемаҳои муҳимми дорои хусусияти амалӣ, ки ба фаъолияти ин ё он соҳа – саноат, хоҷагии қишлоқ, истеҳсолот, илм, фарҳанг, тичорат ва амсоли ин алоқаманд, ташкил медиҳад. Мутолиа ва таҳлили ин навъи мақолаҳо нишон медиҳад, ки муаллифон дар баррасии масъалаҳо ба се омил ва ё аносири жанри мақола эътибор додаанд. Дар аввал моҳияти масъалаи баррасишаванда маънидод ва зарурати таҳлили он асоснок карда шуда, баъдан ҷанбаҳои мусбати он арзёбӣ шудааст, пас аз он камбудихои мавҷуда ошкор ва интиқод гардидааст.

Таҳлили муқоисавии мақолаҳои нашрияҳои ноҳиявӣ нишон медиҳад, ки дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон нисбат ба нашрияҳои «Зарафшон» ва «Файзи Зарафшон» нашрияи «Паёми кӯҳистон» дар самаранок истифода намудани жанри мақола бартарӣ дорад. Ин нашрия, то андозае таъйинот ва анъанайи маъмулии нашрияҳои ноҳиявиро шикаста, бо истифода аз имконоти анвои гуногуни жанри мақола на танҳо проблемаҳои маҳаллӣ, балки масъалаҳои умумикишвариро бо назари касбӣ ва маҳорати баланди эҷодӣ мавриди инъикосу баррасӣ қарор додааст. Мақолаҳои ин нашрия нисбат ба мақолаҳои ду нашрияи дигар ҳаҷми калон дошта аз ним то ду саҳифаро фаро гирифтанд ва аксар зерӣ рубрикаҳои «Нуқтаи назар» ва

«Андеша» ба таъб расидаанд. Чунин ҳаҷм имкон додааст, ки муаллифон масъалаҳои мубрами рӯзро муфассал бо фаро гирифтани ҷузъиёти зарурӣ таҳлилу баррасӣ намоянд.

б) Нигориш ва табсира. Нигориш жанрҳост, ки предмети инъикоси онро воқеа ва рӯйдоди кайҳо рух додаву маълуми аудитория гардида ташкил медиҳад. Нигориш ҳамчун шакли «тафсили таҳаюлу афкор (интерпретацияи фикри асосӣ дар заминаи нигоштаҳои адабӣ-публиксистӣ)» дар нашрияҳои маҳаллӣ аз замони таъсис то имрӯз ҳамеша мавриди истифода қарор доштааст.

Нигоришҳои нашрияҳои маҳаллиро аз рӯи мундариҷа ба ду навъ: нигориши умумӣ ва мавзӯӣ метавон ҷудо намуд. Дар нигоришҳои умумӣ рӯйдодҳои муҳимми ҷаҳон, кишвар, вилоят, шаҳр, ноҳия, ки дар тӯли як ҳафта, баъзан як моҳ рӯй додаанд, баррасӣ мешаванд. Дар нашрияҳои маҳаллӣ ин гуна нигоришҳо, асосан, зери рубрикаҳои «Хабарҳои хориҷа», «Аз ҳар ҷо як шингил», «Навигарии илм ва техника», «Кам-кам аз ҳар ҷо», «Сатрҳои мухтасар», «Дар якҷанд сатр», «Факту рақамҳо», «Рангинкамон», «Навигарии ҷаҳон», «Аҷоиботи олам» ва ғайра ба таъб расидааст. Нигоришҳои зери ин рубрикаҳо аз нигоҳи мундариҷа фарох буда, мақсади асосӣ дар заминаи мавқеъгириҳои инфиродии муаллифон шакл гирифтааст. Нигорандагон кӯшиш намудаанд, ки хонандагонро аз рӯйдодҳои олам, воқеаҳои муҳим воқиф намуда, бо таҳқиқу таҳлили публиксистӣ пасманзараҳои онҳоро бо тавзеҳи силсилаи мисолҳо нишон диҳанд.

Дар мавриди истифодаи жанри табсира метавон хулоса кард, ки таносубан нашрияи «Паёми кӯхистон» афзалият дорад. Ин нашрия дар шарҳу тавзеҳи моҳияти воқеаҳо, мавзӯҳо аз ин жанр нисбатан фаровон истифода намудааст. Аз ин ҷо, метавон матолиби зери рубрикаҳои «Минбари коршинос», «Натиҷа», «Воқуниш», «Ҳаҷнома», «Шарҳ», «Тавсия», «Ҳамовозӣ», «Мавқеъ» ва «Бозтоб»-и нашрияро аз рӯи хусусияти жанрӣ ба табсира нисбат дод. Муаллифони табсираҳо ба дарёфти факти тоза ва ё таҳлили амиқи рӯйдод сарғарм нашуда, бо нуқтаи назари шахсӣ воқеаҳои иҷтимоӣ ва мавзӯҳои ба наздикӣ ба вуқӯъ омадари шарҳу тавзеҳ намуда, ба ин васила, аз як тараф, пасманзараҳои воқеаҳо ва, аз тарафи дигар, мавқеи ҳудро нишон додаанд. Ин ҷиҳат бахусус дар маводи зери рубрикаҳои «Ҳамовозӣ» ва «Мавқеъ» равшантар аст.

в) Мактуб. Таъкид бояд кард, ки дар нашрияҳои маҳаллӣ мактуб ба истилоҳи имрӯзаи жанриаш ба қор бурда нашудааст. Ба истиснои мактубҳои муҳбирон, ки доир ба мавзӯҳои гуногун ба идораи нашрияҳо ворид шудааст, навиштаҳои ба талаботи жанри мактуби публиксистӣ ҷавобгӯ ба мушоҳида нарасид. Аммо мурочиатномаҳои иштироккунандагони анҷуманҳо, маҷлисҳои машваратӣ, комсомолону ҷавонон, меҳнатқашон, тамомкунандагони мактабҳои миёна ва роҳбарони ҳизб ба мардум, қормандони соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, аҳли маориф, падару модарон, аҳли ҷамъияти шаҳру ноҳия хусусияти мактубро касб намудаанд. Аксари чунин мактубҳо хусусияти даъватӣ доранд. Масалан, дар солҳои 1960 ба баъд дар нашрияҳои маҳаллӣ рубрикаи «Мактубҳои меҳнатқашон», «Ба мо менависанд» маъмул гардид, ки зери он арзу шикоят ва дарҳости мардум инъикос шудааст.

Жанри мактуб ҳарчанд аз замони ташаккули матбуоти маҳаллӣ вучуд доштааст, аммо истифодаи он нисбат ба дигар жанрҳои таҳлилӣ, аз ҷумла мақола камтар аст. Дар нашрияҳо аксари мактубҳо дар навъи кушода буда, мурочиати нигорандагонро дар бар мегиранд. Сабаби нигоштани мактубҳои публитсистӣ камбудихои иҷтимоӣ будааст, ки бо зикри далелҳо ва талаби рӯҳи ҷомеа таҳия шудаанд.

Фасли сеюми боби мазкур **“Тавсифи инсон дар қолаби жанрҳои публитсистиву бадеӣ”** мебошад. Нашрияҳои водии Зарафшон дар тӯли фаъолияти худ дар тасвири ҳисоили начибӣ инсонҳои накукор, қору пайқори фидокорони арсаи меҳнат, ҳамчунин ифшоӣ камбудихои иҷтимоӣ шахсони нобакор, танқиду мазаммати амалҳои номатлуб аз имконоти ағлаби жанрҳои публитсистиву бадеӣ истифода намудаанд. Истифодаи жанрҳои публитсистиву бадеӣ ва ташаккули хусусиятҳои жанрии онҳо бо усули мавҷӣ (спиралӣ) сурат гирифтааст. Масалан, дар солҳои сиёми қарни гузашта дар нашрияҳои маҳаллӣ нақши лавҳаву очеркро ҳикояҳои дорои ҷанбаи воқеӣ иҷро кардаанд. Чунин ҳикояҳо дар бораи озодии духтарон, дар мактабҳои шакли нав таҳсил намудани онҳо, азоби моиндар ва ғайра нақл мекунанд.

Аввалин лавҳаҳои нашрияҳои маҳаллӣ хусусияти тарҷумаҳои дошта, аз зиндагии саҳти тоинқилобии қаҳрамонон, дар зерӣ дасти бойҳо мардикорӣ намудан, ба азобу шиканҷа гирифта шудан ва ба ҳамин монанд ҳикоят мекунанд. Дар чунин лавҳаҳо ҳаёти гузаштаву имрӯза муқоиса шуда, ба зиндагии нав бартарӣ гузошта мешавад. Солҳои 60-уми қарни гузашта тавсифи зиндагии ибратомӯз ва шахсони алоҳида дар арсаи истеҳсолот дар қолаби жанри лавҳа мавқеъ пайдо кардааст. Муаллифони лавҳаҳо дар баробари нақли лаҳзаҳои тарҷумаҳои аз аносири публитсистиву бадеӣ тасвир моҳирона истифода намудаанд. Ҳарчанд дар нашрияҳои маҳаллӣ навъҳои гуногуни лавҳа ба мушоҳида мерасад, аммо навъи лавҳаи портретӣ бартарӣ дорад. Ин навъи лавҳаҳо аз нигоҳ тарзи нигориш метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд:

1) Лавҳаҳо, ки дар онҳо воқеаҳои марбут ба ҳаёти қаҳрамон дуруст интиҳоб шуда, бо маҳорати баланд ба тасвир кашида шудааст;

2) Лавҳаҳо, ки муаллифон бештар ба шумурдани қорнамоиҳои қаҳрамон андармон гардида, аз аносири тасвир камтар қор гирифтаанд. Дар диссертатсия намунаи зиёди ин гуна лавҳаҳо таҳлилу баррасӣ шудааст.

Жанри очерк гарчанде дар муқоиса бо лавҳа дар нашрияҳои маҳаллӣ хира метобад, аммо намунаҳои он дар солҳои гуногуни фаъолияти нашрияҳо ба назар мерасад. Назари иҷмолӣ ба давраи замони шӯравии нашрияҳо маълум намуд, ки очерк низ мисли лавҳа, асосан, дар солҳои шастум мавқеъ пайдо карда, то имрӯз давом дорад. Аммо имрӯз миёни се нашрия ноҳиявии водии Зарафшон нашрияи «Паёми кӯҳистон» дар муаррифии ҳамдиёрон иқдоми хуб дорад. Ин нашрия зерӣ рубрикаҳои «Симои ҳамдиёр», «Диёру ҳамдиёр», «Ҷашнвора», «Ёдбуд», «Ҳунар», «Қадамҳои ободӣ», «Ҳотира», «Дарси ибрат» ва ғайра маводҳои ба таъб расонидааст, ки нигорандагони он аз аносири жанрҳои лавҳаву очерк фаровон истифода кардаанд. Қаҳрамонони ин гуна асарҳо аз нигоҳи одобу ахлоқ намунаанд, иҷроӣ вазифа барояшон амри виҷдон аст, дар қасбу қор масъулияти баланд ҳис мекунанд, байни

манфиати худ ва манфиати ҷомеа фарқ намегузоранд, дар корҳои ҷамъиятӣ фаъолу дар кори худ пешсафанд, сарнавишташон хос ва зиндагиву қору пайқорашон ибратомӯз аст.

Хулоса. Дар замони муосир бо вучуди инкишофи воситаҳои электронии ахбори омма ва оммавӣ шудани интернет матбуоти даврӣ мавқеашро нигоҳ дошта, тадричан шаклу шавоҳи тоза касб менамояд. Дар ин радиф матбуоти маҳаллӣ истисно буда наметавонад. Ҳарчанд, имрӯз ин типии матбуоти даврӣ дар ҳолати начандон хуб қарор дорад, аммо фазои иттилоотӣ тақозо менамояд, ки ба он тавачҷуҳи нисбатан бештар шавад. Дар шароити муосир, ки раванди ҷаҳоншавӣ босуръат идома ёфта, вуруди фарҳангҳои бегона вусъат пайдо кардааст, маҳз нашрияҳои даврии маҳаллӣ дар қатори дигар ВАО метавонанд фазои иттилоотии минтақаҳои моро бо ахбори тоза таъмин созанд, фарҳанг ва суннатҳои миллиро тарғиб ва ҳифз намоянд.

Таҳқиқи мавзӯи бори дигар аз рисолати матбуот, хоса нашрияҳои маҳаллӣ ва зарурат ва аҳамияти онҳо дар ҷомеаи имрӯза далолат мекунад. Омӯзиш, таҳқиқ, таҳлил ва баррасиҳое, ки дар ин замина анҷом ёфт, ба мо имкон дод, ки натиҷаҳои зеринро ҳосил намоем:

1. Пайдоиши матбуоти даврӣ дар водии Зарафшон, ба сиёсати ҳукумат ва ҳизби коммунист алоқамандӣ дошта, аввалин нашрияи даврӣ дар ин водӣ «Коммунисти Панҷакент» мебошад, ки 1 майи соли 1932 ба таърифи расидааст.

2. Дуюмин рӯзномаи ин водӣ «Барои чорподории сотсиалистӣ» мебошад, ки соли 1934 ҳамчун нашрияи Кумитаи иҷроияи Шӯрои намояндагони халқи ноҳияи Заҳматобод ҷоп шудааст. Ин нашрия соли 1950 «Бо роҳи коммунизм» номи гирифта, аз соли 1960 то декабри соли 1965 дар якҷоягӣ бо рӯзномаи «Зарафшон» ҷоп шудааст. Аз моҳи январи соли 1966 зери унвони «Меҳнат» ва аз соли 2019 бо номи «Ҷиҳи Зарафшон» ҷоп мешавад;

3. Фаъолияти рӯзномаҳои «Зарафшон» ва «Меҳнат»-ро ба 4 давраи асосӣ: аз замони таъсис то соли 1941; баъди ҚБВ; аз соли 1966 то 1990; баъд аз соли 1991 ҷудо намудан мумкин аст. Ҳар як давра хусусияти ба худ хос дорад. Дар марҳилаи аввал бо шаклири рӯзномаҳо, марҳалаи дуюм бо ташаккули касбият, давраи сеюм бо вусъати мавзӯот ва инъикоси касбии онҳо ва давраи чорум бо маҳдудияти имконоти ҷоп ва паҳш фарқ мекунад;

4. Нашрияи «Паёми кӯҳистон» бо таъсиси ноҳияи Кӯҳистони Мастҷоҳ моҳи апрели соли 1997 ба сифати нашрияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ин ноҳия ба арзи ҳастӣ намудааст. Ин нашрия тӯли бист соли фаъолият мушкilotи зиёди молӣ, техникӣ, фаннӣ ва касбиро аз сар гузаронида, тадричан симои мустақили худро ба вучуд овардааст;

5. Шароит ва имконоти қор дар идораҳои нашрияҳои даврии мавриди пажӯҳиш яқсон аст. Ҳарчанд ин нашрияҳо бо дастгирии Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҷҳизоти компютерӣ таъмин шуда бошанд ҳам, аммо истифодаи онҳо самаранок ба роҳ монда нашудааст. Дар ин нашрияҳо, хусусан, дар идораи нашрияи «Зарафшон» ва «Ҷиҳи Зарафшон» асосан, қуҳансолон фаъолият доранд, ки аз авомили фановарии замонавӣ қамтар қор мегиранд. Ҳамзамон ҳеч аз ин нашрияҳо сомонаи интернетии худро надорад;

6. Омӯзиш ва шиносӣ бо бастаҳои солҳои гуногуни ду наشري аввал нишон дод, ки бо онҳо таъсири омилҳои сиёсӣ ва касбӣ чанд маротиба шакли ороиши худро тағйир додаанд. Дар таҳаввули шакл, ба вежа логотипи наشريҳо, таҳияи саҳифаҳо, рубрикаҳо ба вучуд омадани имконоти техникӣ, рушди технологияи соҳавӣ ва ташаккули маҳорати касбӣ боис гардидааст;

7. Ҳарчанд наشريҳои мавриди пажӯҳиш формати ягона (А 3) дошта бошанд ҳам, саҳифабандӣ ва ороишашон як хел нест. Дар даҳсолаи аввали фаъолият наشريи “Коммунисти Панҷакент” дар муқоиса ба рӯзномаи “Ба ҷорводории сотсиалистӣ” аз ин ҷиҳат касбитар аст. Ҳамчунин мушоҳидаҳо собит сохт, ки авалин аксҳо дар ин настри истифода шудааст. Баъдан истифодаи акс дар настрии дуюмӣ низ маъмул гардидааст. Тадриҷан истифодаи акс дар ин настриҳо бо се усул: муштарақ бо матн, мустақим бо тавзеҳи матнӣ (лавҳагуна) ва репортажи суратдор шакл гирифтааст;

8. Мундариҷаи настриҳои водии Зарафшон дар марҳалаҳои гуногуни фаъолият аз ҷиҳати мавқеъ ва хусусият таносубан аз ҳам фарқ кунанд ҳам, мавзӯҳои инъикоскунандаи ҳаёти иҷтимоии маҳаллӣ ва рӯйдодҳои сиёсии кишвар баргарӣ доранд. Таъйиноти настриҳои маҳаллӣ, ки инъикоси масъалаҳои сиёсӣ, хоҷагии халқ, кишоварзӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ғайраро тақозо дорад, боис ба он шудааст, ки дар мундариҷаи онҳо аносири ҳамгун ба вучуд ояд. Ҳамчунин дар муқоиса ба замони шӯравӣ, дар даврони истиқлолият ки инъикоси мавзӯот бештар дар рӯҳияи сиёсиву идеологӣ сурат мегирифт, тамоюли миллӣ пайдо кардааст;

9. Имрӯз мундариҷаи настриҳои ноҳиявиро аз ҷиҳати хусусияти инъикос метавон ба се даста ҷудо намуд: Маводи иттилоотиву публитсисти, ки мавзӯоти муҳими иҷтимоӣ ва қору пайкори инсонҳои накукорро фаро гирифтаанд; Осори публитсистиву бадеӣ, ки аксар ба масъалаҳои иҷтимоӣ алоқамандӣ доранд; Матнҳои эълону рекламавӣ. Таносуби ин типҳои мавод дар настриҳои маҳаллӣ гуногун аст;

10. Таҳлилу баррасиҳо нишон дод, ки настриҳои даврии ин ноҳияҳо дар инъикоси ҳодисаву рӯйдод, воқеаҳои иҷтимоӣ, шарҳу тавзеҳ ва таҳлили вазъияту ҳолат, таҳқиқи масъалаҳои доғи рӯз ва тасвири қорнамоиҳои инсонҳои шоиста аз имконоти ағлаби жанрҳои публитсисти истифода бурдаанд. Истифодаи имконоти жанрӣ дар марҳалаҳои гуногуни инкишофи настриҳои маҳаллӣ гуногун будааст. Аз ҷумла, агар дар солҳои 1930, асосан, жанрҳои хабарӣ мавриди истифода қарор дошта бошанд, дар даҳсолаи 1940-1950 жанрҳои таҳлилӣ низ мавқеъ пайдо кардаанд. Дар даҳсолаи 1960 ба баъд бошад нуфузи жанрҳои публитсистиву бадеӣ афзудааст;

11. Таҳқиқу таҳлили қиёсӣ собит намуд, ки дар ташаккули қолабҳои жанрӣ ва таносубан мавқеъ пайдо кардани онҳо дар настриҳои даврӣ инкишофи ҷомеа, дигаргун шудани муносибатҳои иҷтимоӣ, рушди соҳа, пайдо шудани имконоти табодули таҷрибаи ҳамдигарӣ ва амсоли ин таъсир расонидааст. Ин омил боис шуда, ки дар даврҳои гуногуни фаъолияти матбуоти даврӣ қолабҳои жанрӣ дигаргун ва мавқеи жанрҳо таносубан тағйир ёбад;

12. Настриҳои мавриди таҳқиқ дар инъикоси ҳодисаву рӯйдод, воқеаҳо ва мушкилоти иҷтимоӣ аз шаклу анвои гуногуни жанрҳои публитсисти истифода намуда бошанд ҳам, дар ин миён хабар, мусоҳиба, мақола, нигоришу табсира, мактуб, лавҳа ва очерк мавқеи бештар доранд. Дар инъикоси воқеаҳо ва баррасии масъалаҳо

муаллифон махсусияти жанрҳои корбурдро нисбатан риоя кардаанд. Истифодаи жанрҳои гуногун, имкон фароҳам овардааст, ки матолиби нашрияҳои маҳаллӣ, аз як тараф, рангоранг, ҷолиб, муассир ва хонданӣ гардад, аз сӯйи дигар, заминаҳои амалӣ барои сабақҳои касбӣ ташаккул ёбад.

**Муҳимтарин вижагиҳои диссертатсия
дар мақолаҳои зерини муаллиф инъикос ёфтааст:**

I. Маҷаллаҳои тасдиқнамудан КОА ҶТ

[1–М]. Ғоибов С.Ш. Доир ба як рӯзномаи музофотӣ / С.Ш. Ғоибов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2016, № 4/5 (209).– С. 257 – 261;

[2–М]. Ғоибов С.Ш. Чанд сухан доир ба ҷопи шумораи якуми “Зарафшон” / С.Ш. Ғоибов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2016.– № 4/1 (195). - С. 283 – 285.

[3–М]. Ғоибов С.Ш. «Паёми кӯҳистон» – зодаи истиқлолияти Тоҷикистон / С.Ш. Ғоибов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2020.– № 5. - С. 231 – 236.

II. Маҷалла ва маҷмӯаҳои илмӣ дигар

[4–М]. Ғоибов С.Ш. Аз ташаккул ва инкишофи нашрияҳои даврии водии Зарафшон / С.Ш. Ғоибов // Осор, Ҷ. IV. – Аржанг, 2017.– С. 206-261.

[5–М]. Ғоибов С.Ш. “Паёми кӯҳистон” ва мушкилоти интишори он / С.Ш. Ғоибов // Паёмномаи фарҳанг.– 2017.–№3(39). – С-36-43.

УДК: 070.423(575.3)

ББК: 76.12 (2Т)

F – 59

На правах рукописи

ГОИБОВ САЪДИ ШОКИРОВИЧ

**ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РАЙОННОЙ
ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В ТАДЖИКИСТАНЕ**

(на примере изданий Зеравшанской долины)

Специальность: 10.01.10 – журналистика

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени

кандидата филологических наук

Душанбе – 2021

Работа выполнена на кафедре печати Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Муроиди Мурод Берди** - доктор филологических наук, профессор кафедры печати ТНУ

Официальные оппоненты: **Ходжазод Саидмурод**, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой таджикского языка Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни
Маъмурзода Носирджони Маъмур – кандидат филологических наук, начальник информационно-аналитического отдела хукумата Хатлонской области

Оппонирующая организация: Государственный педагогический университет имени Мирзо Турсунзаде

Защита состоится 10 июня 2021 года, в 15:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.KOA-022 при Таджикском национальном университете (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, городок Буни Хисорак, 10).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке и на сайте Таджикского национального университета www.tnu.tj (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр.Рудаки 17).

Автореферат разослан « ____ » _____ 20 ____ года

**Ученый секретарь
Диссертационного совета,**

кандидат филологических наук, доцент

Дустзода Х. Дж.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. Периодическая печать, являясь классическим средством массовой информации, заложила основы для возникновения и развития других средств масс-медиа. В современных условиях развитие электронных средств массовой информации, особенно Интернета, с одной стороны, ограничило сферу распространения периодической печати, с другой стороны, изменило характер и предназначение СМИ.

Несмотря на то, что наш век называется “веком информации”, тем не менее, современный мир невозможно представить без средств массовой информации, особенно без периодической печати.

В настоящее время, когда процесс глобализации идет ускоренными темпами, роль средств массовой информации в деле защиты отечественных ценностей, пропаганде национальных идей и представлении местной культуры приобретает все больше значения. В этих условиях только влиятельные и эффективные местные СМИ могут оказать гораздо большего влияния. Местная периодическая печать – это сильный инструмент влияния на мировоззрение жителей страны, формирования новых социальных ценностей и др.

Местные СМИ являются составной частью общенациональных масс-медиа, тем не менее, у них есть специфические особенности, которые определяются предназначением, стоящими перед ними задачами, территорией распространения, кругом тем, уровнем аудитории и др.

Все эти факторы свидетельствуют о том, что у местной печати, несмотря на свои особенности, в системе периодической печати тех или иных государств имеются также схожести. Местная печать относительно ограничено, как охватом тем, так и территорией распространения. Предназначение областных, городских и районных изданий коренным образом отличаются, более того, у них есть своя аудитория.

В современном мире отношение к периодической печати претерпела изменений. Независимость Таджикистана наложила свой отпечаток на данный тип периодической печати, поэтому отношение к ней изменилось. Новые отношения, с одной стороны, создали предпосылки для развития местных СМИ, с другой стороны, породили трудности в деле печатания и распространения газет.

Исследования в этой сфере показывают, что в большинстве развитых стран современного мира провинциальная печать развивается и эволюционирует, поэтому данная ситуация не является исключением также для Таджикистана.

Периодическая печать Таджикистана имеет относительно длительную историю и богатый опыт, тем не менее, в настоящее время, она находится на стадии эволюции. Этому способствуют, в первую очередь, социальные условия времени, развитие техники и технологий, глобализация информации, сотрудничество, конкуренция и воздействие.

Изучение газет “Зеравшан”, “Файзи Зеравшан” и “Паёми Кухистон”, ставшие объектами настоящего исследования, с точки зрения формирования, развития, эволюции, охвата социальных тем, уровня вкуса, журналистского мастерства

испособностей, поиск путей для успешного продвижения деятельности в условиях развития инновационных технологий.

В условиях присоединения к общенациональной системе информации, изменения социальных отношений и восприятия жизненных реалий, возрастает роль фундаментальных исследований в данном направлении. Эти и другие критерии являются проблемами, которые обосновывают важность и значение настоящего исследования.

Степень изученности темы. Следует отметить, что в процессе изучения периодической печати, таджикские исследователи, в большей степени, придавали значения историческим проблемам, предназначению, типу, форме и жанровым разнообразиям средств массовой информации. Но большинство проведенных исследований были посвящены республиканской периодической печати, а местные СМИ, в какой-то степени, оказались вне поля зрения исследователей.

Разумеется, в процессе изучения и анализа проблем, связанных с журналистикой, исследователи в отдельных случаях обращали внимания на проблемы местной печати, в первую очередь, особенностям республиканской периодической печати.

В общем, литературу, посвященную периодической печати, особенно местным СМИ, которые стали объектом нашего исследования, можно разделить на 4 группы.

1. Работы, имеющие энциклопедический характер. К этой группе можно отнести “Таджикскую советскую энциклопедию”, “Энциклопедию таджикской литературы и культуры”, научные работы Д. Ашурова, К. Расулова М. Муродова и др¹.

Энциклопедические статьи и сведения, приведенные в сборниках Д. Ашурова и К. Расулова сжаты и поверхностны, так как ограничиваются указанием названия изданий, годом их выпуска, иногда отмечают переименование газет.

Более подробная информация имеется в справочнике - “Местная печать Таджикистана”. В нем даны подробные сведения относительно периодической печати всех районов республики без исключения, в том числе в нем можно найти информацию о “Зеравшане”, “Мехнате” (в настоящее время издается под названием “Файзи Зеравшан”) и “Паёми Кухистон” -е.

Отличительная особенность данного справочника еще в том, что наряду с подробными сведениями, в нем также размещены фотоснимки паспортов местных СМИ, во “Введении” и “Вместо заключения” рассмотрены некоторые особенности этих газет.

2. Учебники и учебные пособия. К этой группе относятся работы таджикских исследователей А. Нуралиева, И. Усманова, Д. Давронова и др². В своих работах они исследовали проблемы местной печати в целом, а также во взаимосвязи друг с

---

¹. Ашӯров Д. Фарҳанги рӯзнамаҳо ва маҷаллаҳои Тоҷикистон.–Душанбе, 1999.– 134 с.;Расулов Қ.Таърихи матбуоти форсӣ-тоҷикӣ. Китоби 2.– Душанбе, 2012.–102 с.;Расулов Қ.Таърихи матбуоти форсӣ-тоҷикӣ. Китоби 2.– Душанбе, 2012.–102 с.;Муродов М., Қутбиддинов А., Чумъаев М., Исоев Қ. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон.–Душанбе: Аржанг, 2018.– 192 с.

²Нуралиев, А., Саъдуллоев, А., Усмонов, И., Гулмуродов, У. Журналистикаи советии тоҷик.– Душанбе: Ирфон, 1989.–173 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик.– Душанбе, 1997.– 160 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик.– Душанбе, 1997.– 160 с.; Усмонов И., Давронов Д. Таърихи журналистикаи тоҷик.– Душанбе, 2008.– 280 с.

другом. Особенно в последней работе, которая имеет статус учебника, даются краткие сведения относительно факторов возникновения и формирования изданий в районах страны.

Авторы указанных трудов, в основном обращали внимания на социальные и политические аспекты образования и формирования местной печати.

3. *Диссертации и научно-популярные книги.* К ним относятся труды М. Шукурова³, Г. Хайдарова, Дж. Усмонова, И. Усмонова, А. Азимова, Н. Мамурзода и др.

Как уже было отмечено, в исследованиях вышеуказанных ученых проблемы местной печати были исследованы в контексте изучения проблем истории и культуры таджикского народа и общенациональной печати и ее становления. Из них только работа Н. Мамурзода непосредственно посвящена местной печати.

В исследованиях указанных ученых нет конкретных сведений относительно исследуемых изданий, тем не менее, можно утверждать, что они создали предпосылки для изучения некоторых аспектов местной печати страны.

4. *Популярные статьи, опубликованные в газетах страны.* Здесь можно упоминать статьи Г. Хайдарова, Р. Алиева, Н. Авезова, С. Туйгунова, У. Гаффорова, Ф. Абдуллы, О. Исмати и др. Особенности этих публикаций заключаются в том, что несмотря на популярный характер, они имеют непосредственное отношение к исследуемой нами теме.

Необходимо отметить, что указанные статьи имеют юбилейный характер, тем не менее, в них можно найти особые сведения, относящиеся к отдельным достижениям и проблемам.

5. *Монографии и научные статьи.* В последние годы исследователи стали уделять больше внимания местной печати. В том числе, были защищены ряд диссертаций, посвященных периодической печати Согдийской области. К ним относятся работы Д. Самадовой⁴ и З. Сатторовой⁵.

В указанных диссертациях исследованы ряд проблем. Это - предпосылки формирования данного типа печати в Согдийской области, содержание отдельных изданий, типы и особенности освещения социальных реалий, функции и задачи, а также роль газет в освещении социальных и политических проблем региона и др.

В этой связи также можно указать исследования, опубликованные в виде статей, авторами которых являются М. Муродов⁶, А. Кутбиддинов⁷, М. Джумаев⁸, К. Исоев⁹.

---

³Шукуров М.Р. Революция маданӣ дар Тоҷикистон. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1957. – 339 с.; Хайдаров Г.Х. Из истории и создания культурно-просветительных учреждений в северных районах Таджикистана (1917-1937). Очерки из истории северных районов Таджикистана. – Ленинабад, 1967.; Хайдаров Г.Х. Из истории создания культурно-просветительных учреждений в северных районах Таджикистана (1917-1937). Очерки из истории северных районов Таджикистана. – Ленинабад, 1967.; Усмонов Ч. Матбуот ва мухбирони коргару дехкон. – Сталинобод, 1957. – 18 с.; Усмонов И. Журналистика, к.3. – Душанбе, 2008. – 448 с.; Азимова А. Марзисухан. – Душанбе: Дониш, 2008. – 80 с.; Матбуотвамаҳвибесаводӣ (1928-1940). – Душанбе: Ирфон, 2013. – 64 с.; Рӯзнома ва рисолати худшиносӣ. – Душанбе: Шарқи Озод, 2015. – 152 с.

⁴Самадова Д. Эволюция информационных жанров в вопросах в региональной прессе Таджикистана (на примере газеты “Ҳақиқати Суғд”): Автореф. дисс. .... канд. филол. наук. – Душанбе, 2015. – 24 с.

⁵Сатторова З.А. Освещение социально-политических вопросов в региональной прессе Таджикистана (на примере газеты “Ҳақиқати Суғд” 1991-2015): Автореф. дисс. .... канд. филол. наук. – Душанбе, 2017. – 23 с.

⁶Муродов М. Муродов М. Матбуоти маҳаллӣ дар шароити имрӯз [Матн] // Илм ва ҳаёт, 2016. – №1. – С.1-4; Дар талоши фановарӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг, 2016. – №2 (34). – 88-95. Баъзе мушкилоти матбуоти маҳаллӣ ва зарурати пажӯҳиши онҳо (Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон (бахши филологӣ). - Душанбе, 2015. - №4/7

В целом, в этих статьях авторы, наряду с анализом общих проблем, присущих местной печати, также исследуют особенности отдельных изданий, к которым относятся “Насими Исфара” (г. Исфара), “Машъал” (Матчинский район), “Зарбдор” (Зафарабадский район), “Хисори Шодмон” (Гиссарский район), “Оинаи Рашт” (Раштский район) и др.

Цели и задачи исследования. В диссертации, с учетом особенностей темы, возможностей исследования и ценностей, проблемы рассмотрены в трёх аспектах - история формирования и развития, особенности форм и содержания, и жанровые особенности.

Для достижения поставленной цели мы ставим перед собой следующие задачи:

– показать факторы возникновения, развития и эволюции районных газет Зеравшанской долины;

– определить процесс формирования и развития газет данной долины;

– выявить схожести и различия особенности изданий отдельных районов Зеравшанской долины;

– конкретизировать особенности форм, содержания, оформления и дизайна изданий, круг тем и др.

– показать схожести и различия проблемы отдельных изданий в разных периодах их развития;

– определить использование различных журналистских жанров, в том числе информационных, аналитических, художественно – публицистических в исследуемых изданиях;

– показать место отдельных жанров в местных изданиях Зеравшанской долины;

– выявить состояние исследуемых изданий в условиях развития современных технологий и инноваций.

Объект исследования. Объектом исследования послужили издания города Пенджикента, Айнинского и Матчинского районов – “Зеравшан”, “Файзи Зеравшан” и “Паёми Кухистон”. В ходе исследования также были использованы исторические документы.

Предмет исследования. Определение закономерностей формирования и развития местной печати Зеравшанской долины. В целях определения особенностей отдельных изданий также были изучены материалы газет, нормативно-правовые акты и политические документы

Методология исследования. В процессе исследования темы диссертации использованы методы и др. Для решения поставленных цели и задач были использованы различные научные методы, в том числе традиционного анализ, контент-анализ, историко – сопоставительные методы.

---

(180). - С. 252-257); Таъйиноти дирӯз ва имрӯзи матбуоти маҳаллӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №1 (37). – С. 55-64. (Боҳамкории А. Кутбиддинов).

⁷Кудбудинов, А. Масъалаҳои байналхалқӣ дар нашриҳои «Хисори шодмон» // Журналистикаи байналхалқӣ-9 (маҷмӯаи мақолаҳо). – Душанбе, 2017. – С. 50-59.

⁸Чумъаев, М. Ҳамқадами Мирзочӯл [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №2 (38). – С. 32-37; Инъикосгари ҳаёти ноҳия. – Осор, ҷ.4. – Душанбе: Аржанг, 2017. – С. 262-280.

⁹Исоев Қ. Чехрафаринӣ дар матбуоти даврии маҳаллӣ (дар мисоли “Нури Нуробод”). – Паёмномаи фарҳанг, 2015. – №1(29). – С. 49 -55.

Тема диссертации исследована в связи с социально – историческими и социально-политическими процессами и во взаимодействии с другими общественными науками, в том числе -истории, социологии, литературы и культуры. Также при написании данной работы использованы принципы историзма и научно – генетические комментарии.

Для определения истории формирования изданий, особенностей форм, содержания и дизайна изданий были использованы художественно-публицистические элементы.

Теоретические основы исследования. Теоретическую основу диссертации составляют научные труды европейских, российских и таджикских ученых по истории, теории и практики журналистики. При написании диссертации использованы работы европейских исследователей Д. Маквела, П. Олбера, Г. Лассуэла, В. Нагрин, М. Гибсона, российских ученых -В. М. Горохова, В. Т. Афанасьева, Е. П. Прохорова, А. А. Тертычного, М. Н. Кима, и таджикских ученых - А. Нуралиева, А. Садуллаева, И. Усмонова, П. Гулмуродзода, А. Азимова, М. Муродова, Д. Садуллаева, М. Мукимова, А. Абдуллаева, Ш. Муллоева и др.

Новизна исследования. Прежде всего, основана на единой разработке формирования и развития местной печати Зеравшанской долины, определения особенностей отдельных изданий на различных этапах развития, способов подготовки материалов и освещения социальных реалий.

Впервые данная тема исследована в виде диссертаций, в которой рассмотрены критерии возникновения и развития, особенности контента, тематики, а также анализировано нынешнее состояние изданий Зеравшанской долины. Также в настоящем исследовании обращено особое внимание на теоретические и практические проблемы журналистики, жанровых возможностей и их практического использования в исследуемых изданиях.

Практическое значение исследования. Диссертация, отражающая особенности местной печати на примере изданий Зеравшанской долины, может обогащать наши знания в двух направлениях, в том числе, в истории таджикской журналистики и теории творчества. Таким образом, диссертация и опубликованные материалы в какой–то степени обогащают теоретические и практические знания в области таджикской журналистики, и заполняют существующий вакуум в этой сфере.

Также материалы диссертации можно использовать при разработке учебных пособий и практических занятий в области журналистики.

Основные положения и заключение диссертанта могут быть полезны, особенно при чтении лекции по истории журналистики, основам журналистской деятельности, техники и технологии СМИ.

Основные положения, выносимые на защиту:

1.Предпосылки возникновения местной печати, политические, социальные и профессиональные факторы образования первых районных газет в Таджикистане. Дискуссии исследователей относительно данной проблемы и доказательство их реалий;

2.Формирование и развитие местных изданий Зеравшанской долины на разных этапах развития общества. Политические факторы переименования газет, условия, в

которых они печатались, роль главных редакторов и творческих коллективов в деле развития изданий.

3. Путем сравнительного анализа определить схожести и отличия в газетах “Зеравшан” Пенджикентского района, “Файзи Зеравшан” Айнинского района и “Паёми Кухистон” Матчинского района. Состояние и условия в которых пребывают указанные издания в настоящее время. Проблемы печатания и распространения газет;

4. Структура и содержание местной печати, особенности оформления и дизайна, способы верстки, использование рубрик, снимков, изображений и других элементов газетного дела в этом типе изданий и их связи с развитием общества, профессионализм сотрудников и современной техники и технологии;

5. Разнообразие тем и содержание местной периодической печати на разных этапах развития, соотношение тем, уровень их познания и освещения общие и отличия особенности тем в исследуемых изданиях. Разнообразие контента в период независимости по сравнению с советским периодом, появление национальных тенденций в местных СМИ. Использование возможностей публицистического жанра при освещении событий и явлений, комментирование проблем и отображение социальных фигур;

6. Использование пропорционального использования этих возможностей в отдельных изданиях, место отдельных жанров на разных периодах развития районных газет.

Хронологические рамки диссертации. Выбранная тема с точки зрения целей и предмета изучения конкретна, в виде обзора охватывает периоды формирования, развития и эволюции исследуемых изданий.

Апробация диссертации. Тема диссертации актуальна, и утверждена на заседании Ученого совета факультета журналистики Таджикского национального университета 3 марта 2015 года.

Содержание диссертации отражено в 5 научных статьях, 3 из которых опубликованы в каталоге КОА Республики Таджикистан.

Диссертация по теме исследования на национальных конференциях, в том числе Республиканской научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной 700-летию Мир Саида Али Хамадони, «Году семьи» и Международному десятилетию действий «Вода для жизни». 2015 »(20.04.2015), Республиканская научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского состава ТНУ, посвященная «25-летию государственной независимости Республики Таджикистан »(22.04.2016), Республиканская научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященная 20-летию Дня единства национальный » и «Году молодежи» (22.04.2017), Республиканская научно-теоретическая конференция профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященная Международному десятилетию действий «Вода для устойчивого развития, 2018-2028 годы», «Году туризма и народных промыслов», «140-летию со дня рождения С. Айни», « 70-летию Таджикского национального университета »(23 апреля 2018 г.).

Диссертация была обсуждена на расширенном заседании кафедры печати Таджикского национального университета и представлена к защите (Суратмаджлис №9 от 18 сентября 2020 г.).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается актуальность темы, степень ее изучения, поставленные цели и задачи, новизна, теоретическая и практическая ценность, методологические основы исследования, основные положения, представленные к защите и апробация результатов исследования.

Первая глава **“Взгляд на историю местной печати Зеравшанской долины”** состоит из трех разделов, в которых представлены научные сведения, посвященные факторам образования и этапам развития СМИ в Зеравшанской долине, и выявленным сходствам и различиям между ними.

В первом разделе первой главы – **“Факторы возникновения и этапы развития газеты “Зеравшан”** рассматриваются история возникновения и становления издания государственного органа исполнительной власти города Пенджикента и этапы его развития. Также отмечается, что Пенджикент один из первых регионов, где была образована районная газета “Зеравшан”, одна из самых старейших газет не только в долине, но и во всем Таджикистане.

Сведения о выходе первого номера указанной газеты весьма противоречивы. Настоящее диссертационное исследование показало, что первый номер вышел 1 мая 1932 года под названием “Коммунист Пенджикента” в качестве органа райкомпартии КПСС и Совета народных депутатов города Пенджикента.

Первым редактором газеты был исфаринец А. Отаханов, и она печаталась на двух языках – таджикском и узбекском. До 1934 года газета выходила два раза тиражом 1 тыс. экз. в Самаркандской типографии, благодаря усилиям редактора А. Отаханова и ответственного секретаря Д. Эсоева.

Данную гипотезу подтверждает номер “Зеравшан” от 1934 года, где на последней странице отмечается, что газета опубликована “в Государственной типографии Узбекистана, в городе Самарканде. Номер заказа 2031”.

В указанном номере размещены 19 статей. Самая большая по объему статья размещена в двух колонках и состоит из 36 строк

Следует отметить, что газета “Коммунист Пенджикента” одна из самых успешных районных газет, в которой в 1934 году работали 80 рабочих и крестьянских корреспондентов. Ее деятельность можно разделить на несколько этапов: со времени образования до начала ВОВ в 1941 году; деятельность в годы ВОВ (1941 -1945гг.); с 1945 года до окончания перестройки в 1991 году; период независимости, с то есть, с 1991 года по настоящее время.

В диссертации подробно анализированы периоды формирования и развития газеты “Зеравшан”, также выявлены общие и отличительные особенности. В том числе, сделаны следующие выводы: в первый период, издание, с точки зрения качества материалов и тиража отвечало требованиям и предназначениям газеты. Во втором периоде, который охватывает годы ВОВ, “Коммунист Пенджикента” не

прекратила свою деятельность, но так как многие ее сотрудники были призваны на фронт, иногда выходила с перерывами, а ее тираж сократился;

Тем не менее, издание, насколько это было возможно, в деле пропаганды политики партии действовала бдительно, мобилизовало народ к усердной работе, призывала оказывать помощь фронту, и вести беспощадную борьбу против фашизма, поднимало чувство патриотизма и др.

Третий период условно можно назвать “золотым периодом”. В этот период издание продвинулось не только с точки зрения формы и содержания, но превратилась в надежную трибуну пропаганды для корреспондентов и партийных работников. В это время она также предоставила площадку поэтам, писателям и работникам сферы культуры.

В 1962 году, когда редактором был З. Насриддинов, “Коммунист Пенджикента” была переименована в “Зеравшан”.

В первые годы государственной независимости из-за политических неурядиц, паралича власти, экономического кризиса, печатание многих периодических изданий, в том числе газеты “Зеравшан” временно прекратилось.

Иногда газеты не выходили из-за отсутствия финансовых средств, нехватки бумаги, типографских материалов, иногда просто за дальностью типографии.

В течение короткого времени, тираж газеты “Зеравшан” сократился с 17 тыс. экз. до 1 тыс. экз. Но несмотря на все трудности, сотрудники издания, используя существующие возможности, всеми силами продолжали выпускать газету.

Таким образом, несмотря на малый тираж, издание Пенджикентского города сохранило свои связи с читателями и продолжала освещать существующие проблемы.

Следует отметить, что периодичность выпуска газеты и ее тираж в разные периоды был разным. К примеру, в 1930 -1940 гг. издание выходило нерегулярно – три раза в день, то есть по вторникам, четвергам и субботам. При этом, тираж доходил от 1 тыс. до 4 тыс. экз. В 1970 -1980 гг. тираж был 17900 экз. в 1991 году -15 501 экз. в 1992 - 10068 экз. в 2005 -1682 экз., в 2006 - 2510 экз.

Во втором разделе этой главы **“Формирование и развитие газеты “Файзи Зеравшан”** анализируются этапы формирования и развития этой газеты. Издание была образовано в 1934 году, как орган райкома КПСС и Совета народных депутатов Захматабадского района и выходила под названием “Барои чорподори сотсиалистӣ” (“За социалистическое скотоводство”). В 1950 году газета стала называться “Коммунистическим путем”. После ликвидации района в 1960 году, ее деятельность была прекращена на 5 лет. 16 декабря 1965 года “Коммунистическим путем” объединилась с газетой “Зеравшан”. В январе 1966 года газета вновь стала самостоятельной и стала издаваться под новым названием-“Мехнат”.

Деятельность “Файзи Зарафшон” также можно разделить на 4 этапа. Со времени образования до ВОВ в 1941 году; период ВОВ; послевоенный период; с 1961 по 1990 гг.; со времени объявления государственной независимости Республики Таджикистан в сентябре 1991 года по настоящее время.

В первом периоде газета обращает особое внимание на освещение проблем коллективизации в сельском хозяйстве, пропагандирует новую жизнь и ее преимущества, ликвидацию старых традиций и др. В первые годы после своего

образования газета имела своих сельских корреспондентов, которые освещали актуальные проблемы села, в том числе: состояние колхозов и совхозов, способы развития скотоводства, строительство дорог и др.

После начала ВОВ деятельность газеты “Файзи Зеравшан” стала ослабляться, но она не прекратила свою деятельность окончательно.

Следует отметить, что третий период относительно отличается, так как в это время газета успешно развивается. В указанный период в ней освещаются все важнейшие политические вопросы, проблемы сельского хозяйства, культуры и спорта. Более того, в конце 80–х годов XX века расширяется круг освещаемых вопросов, то есть затрагиваются общереспубликанские проблемы. Тираж газеты в этот период с каждым годом увеличивается.

Но в какой–то степени деятельность газеты “Файзи Зеравшан” ограничивается в первые годы государственной независимости. Если сравнить этот период с третьим периодом, то увидим большую разницу между ними. Если в третий период газета в неделю печаталась два раза, то в годы гражданской войны (1992 -1997 гг.) она выходила один или два раза в месяц.

Деятельность “Файзи Зеравшан” несколько улучшилась в 1998 -2003 гг., но из-за недостаточного внимания со стороны Учредителя (имеется в виду исполнительный орган государственной власти Айнинского района) вновь стала издаваться время от времени.

После 2014 года деятельность газеты оживилась. В настоящее время “Файзи Зеравшан” выходит два раза в месяц на 8 полосах тиражом 1600 экз.

В разные годы обязанности редактора выполняли Назрулло Аевзов (1942–1950 гг.), Бобо Джумаев (1950 – 1955 гг.), Ёрмурод Гиясов (1955 – 1957 гг.), Назар Турсунов (1957–1959 гг.), Субхон Туйгун (1966 – 1968 гг; 1971 – 2008 гг.), Мирзо Махмуд (1968 – 1971 гг.), Холиқдод Курбон (2008 –2014), Мухаммадносир Насрулло (2014-2019). С 2019 года главным редактором является Шамсиддин Халифаев.

В третьем разделе первой главы **“Паёми Кухистон”–рожденная государственной независимостью** рассматриваются факторы возникновения указанной газеты, которая является органом исполнительного комитета государственной власти Горноматчинского района.

“Паёми Кухистон” –это логическое продолжение журнала “Машгал”. Она была учреждена в 1997 году после образования Горноматчинского района в качестве трибуны для трудящихся района.

По рекомендации бывшего председателя района С. Хасанова главным редактором газеты “Паёми Кухистон” был назначен Олим Исмати. Первый номер вышел под слоганом “добрые мысли, добрые слова, добрые дела” 7 апреля 1997 года в типографии города Бустоне общим тиражом 500 экз. на 4 полосах в формате А-4.

В первые же месяцы своей деятельности газета столкнулась с финансовыми трудностями. В результате, из месяца в месяц ее тираж стал падать, сначала до 400 экз, потом до 300 экз., а к концу 1997 года тираж “Паёми Кухистон” составил всего 200 экземпляров.

В 1998 году главный редактор О. Исмати ушел с работы. В конце года главным редактором стал бывший сотрудник телевидения, поэт и сатирик Мирзо Давлат.

Выпустив всего два номера, он также уволился по собственному желанию. Причины были те же –отсутствие финансов и необходимых условий для нормального функционирования газеты.

В 1999 году по предложению председателя исполнительного аппарата при председателе Горноматчинского района Мирзохаёта Мирзоолима новым главным редактором был утвержден бывший главный специалист районного хукумата по работе с партиями и общественными организациями Абдулло Фозил, который де - факто возродил газету “Паёми Кухистон”.

В этой связи бывший главный редактор журнала “Машъал” М. Шарифзода говорит: “...Абдулло Фозил приложил немало усилий, чтобы каждый номер издания сделать читабельным, и самое главное, чтобы она своевременно доходила до читателей. Ему удалось добиться этой доброй цели”.

Под руководством А. Фозила газета “Паёми Кухистон”, благодаря разнообразию жанров, журналистской смелости сотрудников редакции, которых отличали глубина взглядов, яркий и отточенный язык, стала одной из лучших изданий среди районных и городских газет страны,

Газету читали не только в Горном, но и в Новом Матче, Джаббар Расуловском и Зафарabadском районах, городе Худжанде и столице нашего независимого Таджикистана –городе Душанбе” (Паёми Кухистон, 2017.– №5,6,7.– апреля).

На протяжении 20 лет периодичность выпуска и тираж газеты был разным. Вначале газета состояла из 4 полос и выходила тиражом в 300 экз. Данный формат и количество экземпляров до 2003 года почти не изменились. В 2008 году газета стала выходить на 8 полосах.

20-летнюю деятельность “Паёми Кухистон” условно можно разделить на три периода; 1. 1997 - 2005 гг. 2. 2005 -2010 гг. 3. С 2005 года по настоящее время.

Как уже отметили выше, в первые два года газета выходила с перерывами. Из-за финансовых и типографских проблем первые два главных редакторов уволились по собственному желанию.

Второй период –это период формирования творческого коллектива газеты и создания возможностей для относительно-нормального функционирования газеты. В этот период “Паёми Кухистон” получил современное оборудование, редакции также были выделены бюджетные средства.

Третий период ее развития начинается с 2010 года. В этот период газета издается непрерывно. Тираж увеличился с 300 экз. до 500 экз.

Несмотря на это, все еще существуют проблемы с выходом газеты. Дело в том, что “Паёми Кухистон” выходит 1 раз в месяц, иногда 2 раза в месяц.

Вторая глава диссертации **“Особенности формы и содержания местной печати Зеравшанской долины”** состоит из двух разделов. В первой главе - **“Особенности формы и содержания”** рассматриваются особенности формы и дизайна газеты, также посредством анализа различных номеров исследуемых газет выявляются роль этих элементов в профессии журналиста.

Следует отметить, что в журналистской деятельности форма играет важную роль, особенно в современных условиях, когда форма является важнейшим средством освещения реалий и выражения мнений.

Исследователи отмечают: “Одно из условий деятельности Средств массовой информации –это участие журналиста в дизайне, создании макета и подготовки к печати очередного номера газеты, журнала или телевизионных и радиальных передач”¹⁰.

Хотя формы исследуемых газет, в какой-то степени имеют устойчивый характер, но под влиянием условий, диктуемых временем, на протяжении своей деятельности, они несколько раз претерпели изменений.

Изменение формы и дизайна периодической печати зависит от различных факторов, но два фактора считаются самыми важными. 1. Социально –политический фактор, свидетельствующий о политических и пропагандистских целях периодической печати; 2. Появление технических возможностей и развитие творческих и профессиональных закономерностей.

Под влиянием политических целей общества в разных периодах и этапах меняются названия газет и стиль подачи материалов. Вследствие этого газеты меняют свое оформление и логотипы. В результате постоянных нововведений логотипы изданий совершенствуются и получают профессиональный, современный вид.

Анализ показал, что оформление и дизайн исследуемых изданий в разных периодах развития отличались. Если в первые десятилетия существования периодическая печать мало обращала внимания на этот аспект, то после 60 -70-х годов с возникновением технических и профессиональных возможностей, дизайн и оформление газет стали более привлекательными.

В периодической печати появились рубрики, страницы и специальные уголки, которые не могли не оказывать влияния на привлекательность газет. Другие элементы, сделавшие привлекательными внешний вид изданий, это использование снимков и различных изображений в соответствующих материалах. Снимки и изображения придают газетам движение и дух. В этом смысле, оформление газет снимками и иллюстративными материалами считаются основными периодами оформления полос.

Анализ показал, что исследуемые издания использовали три типа снимков. Первое –это совместный тип, когда к тексту, как составной части, прилагается снимок, дополняющий его, и свидетельствующий о сложившейся ситуации. Такой метод в газете “Зеравшан” используется со второй половины 30-годов XX века, и продолжается в последующие десятилетия.

Второе – использование отдельного снимка, который занимает относительно первостепенное значение, а приведенный текст дополняет его смысл и содержание. Данный метод стал внедряться в 50-х годах прошлого века. Здесь, в основном были использованы снимки, на которых были изображены лица, которые в своей деятельности добивались успехов, были передовиками производства или работали самоотверженно.

Третье –использование снимков в фоторепортажах. Анализ выявил, что в исследуемых изданиях фоторепортаж, по сравнению с другими элементами используется меньше. В этом типе использованы по два –триснимка.

---

¹⁰Саъдуллоев А., Давронов Д., Муродов М. Асосҳои фаъолияти эҷодии журналист. – Душанбе: Деваштич, 2004.– С.100.

Другой вид оформления полос в исследуемых изданиях – это использование карикатуры. Хотя у местной печати свое предназначение, тем не менее, иногда они прибегали к карикатурным элементам. Особенно в юмористических уголках “Джайра”-“Ёжик” (Зеравшан), “Анбур” –“Кусачки” (Мехнат) видны элементы карикатуры.

Этот вид, прежде всего, замечается в дизайне юмористического уголка и заголовках. Также в некоторых новогодних номерах элементы карикатуры использованы в виде шаржей.

Другой элемент оформления полос – это заголовки. При рассмотрении данной проблемы мы обратили внимание на три критерия. Первое – шрифт заголовков; второе – разнообразие заголовков; третье – способ размещения заголовков.

Издания Зеравшанской долины при подготовке заголовков использовали различные шрифтовые гарнитуры. Заголовки, в основном набирали шрифтовыми гарнитурами ГР – 43-42; БГ– 43-24; БП – 1; ЗГ –3 и др. Создание заголовков в журналистике – это искусство, которое требует знаний и мастерства.

Ответственные сотрудники периодической печати Зеравшанской долины соблюдали предъявляемые требования и установленные нормы. Хотя в первые годы деятельности этих СМИ иногда допускались несоответствия между заголовками и текстами, но в последующем недостатки были устранены, поэтому, в большинстве случаев тексты соответствовали заголовкам, полосы были оформлены соответствующим образом.

Во втором разделе второй главы “**Тематические особенности и содержание**” исследованы тематические особенности и контент местных изданий Зеравшанской долины. Анализ контента периодической печати показывает, что основу их деятельности, в основном составляет политическая, экономическая, социальная и культурная жизнь районов. Эти темы на разных этапах формирования и развития периодической печати в пропорциональном отношении отличаются друг от друга.

Несмотря на это, можно утверждать, что тематика газет “Коммунист Пенджикента” и “За социалистическое скотоводство” после образования и в первые советские пятилетки были схожими. Это сходство замечается и в последующие годы, но это не вовсе значит, что они повторяют друг друга.

В данной работе основные темы, освещенные в исследуемых изданиях, мы разделили на три группы социально-политические, экономические и сельскохозяйственные, культурные и спортивные.

Политические и социальные темы. Содержание газет невозможно представить без освещения политических и социальных проблем, так как именно политика определяет пути развития социальной жизни, а политические директивы способствуют развитию всех сфер жизни, политика также объединяет народ и направляет на достижение общих целей. Эти и другие факторы являются основными целями периодической печати, особенно газет советского периода.

Исходя из этих соображений, сотрудники редакции районных газет считали составной частью своего контента политические и социальные вопросы, и постоянно под влиянием властей, правящей партии и социальных идей времени освещали их.

Но освещение этих и других подобных проблем на разных этапах развития периодической печати было неодинаково. К примеру, в 30-х годах XX века большинство материалов (кроме выступлений), с одной стороны, короткие, и имеют информационный оттенок, с другой стороны, большинство материалов этого периода имеют социальные мотивы и написаны в духе непримиримой борьбы. В третьих, в них преобладают преимущественно призыв и участие в реализации политических решений.

В годы ВОВ, в отличие от 30-х годов прошлого века, чисто политические темы сократились, а предпочтения стали отдаваться социальным проблемам, в первую очередь, это – помощь фронту, поддержка многодетных матерей, организация предпраздничных соревнований, ускорение стахановского движения, решение проблем котловодов, проявление забот семьям фронтовиков, защита родины и др.

В послевоенные годы кругполитических и социальных тем относительно расширились, и они заняли особое место в периодической печати. Еще в впервые послевоенные годы в местной печати Зеравшанской долины появляются девизы, имеющие характер призыва, печатаются редакционные статьи и передовицы.

Таким образом, роль газет, с одной стороны, возрастает в деле пропаганды политики правящей партии и партии, с другой стороны, газеты вносят свой вклад в повышении уровня политического сознания народа.

Сравнительный анализ показал, что освещение политических и социальных проблем в газетах “Зеравшан”–е и “Файзи Зеравшан”–е непропорциональны. Если “Файзи Зеравшан” освещает эти вопросы более ограниченно и в контексте отчетов и комментариев, то в “Зеравшан”–е публикуются анализы, и круг освещаемых проблем более широк. Она охватывает не только социально –политические события района и республики, но зарубежные новости.

Местные издания, наряду с освещением политических тем, связанных с внутренней и внешней политикой, комментируют также общечеловеческие события, такие как День освобождения женщин, Международный день солидарности трудящихся, Международный день защиты детей, День победы и др. Газеты ежегодно публикуют материалы, посвященные историческим датам и разъясняют их политическое и социальное значение.

В первые годы государственной независимости Таджикистана объем политических тем в исследуемых изданиях сократился. Но после подписания Соглашения о мире в 1997 году освещение политической жизни страны и районов заняли в них особое место.

Издания стремились к тому, чтобы “пропагандировать мудрую политику Основателя мира и согласия, Лидера нации, президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Размона, Указы, Постановления, Решения Правительства Республики Таджикистан, хукуматов своих областей, городов и районов”¹¹.

Сельскохозяйственные темы. В районной периодической печати относительно преобладают сельскохозяйственные темы, так как жители долины, в основном проживают в селах. Исходя из этих соображений, сельскохозяйственные

---

¹¹Муродов М. ва дигарон. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон. –Душанбе: Аржанг, 2018.–С.5.

темы занимали видное место в газетах Зеравшанской долины на всем протяжении их существования.

Следует отметить, что освещение этих тем в различных периодах существования районной печати долины был объектом нашего исследования. Исследование выявило, что после ВОВ отношение к сельскохозяйственным проблемам по сравнению с предыдущим периодом изменилось, то есть, с одной стороны, расширился круг проблем, связанных с этим вопросом, с другой стороны, в материалах предпочтение больше отдается анализу.

В исследуемых изданиях в большей степени освещаются следующие темы: севхлопка, риса и кукурузы, сбор урожая, выращивание табака, кокона, развитие виноградарства, увеличение поголовья скота, процесс заготовки сена, посадка деревьев, разбивание новых садов, увеличение объема зелени, умелое использование техники в сельскохозяйственной сфере, образование машинно –тракторных станции для ремонта автомобилей, тракторов и другой техники, используемой в данной отрасли, строительство новых зданий в колхозах, образование полевых станций летовок, ратный труд колхозников, чабанов, доярок, укрепление трудовой дисциплины в колхозах, эффективное использование весны для посева, осенний сбор урожая, потеря урожая зерна, увеличение урожая, культивация между грядками, плодотворный труд хозяйств и бригад, подготовка к зиме, мероприятия по защите виноградников, пастбищ и др.

При освещении этих проблем издания Зеравшанской долины использовали различные рубрики, которые, в какой –то степени конкретизировали указанные проблемы. Более того, тексты материалов стали более привлекательными для читателей.

К примеру, в газете “Зеравшан” использовались нижеследующие рубрики: “Советы агронома”, “Из колхозной жизни”, “Развитие всех сфер сельского хозяйства комплексным путем”, “Нет местопаразитам среди нас”, “Качественные семена –залог высокого урожая”, “Подготовка к весне”, “Зимовка скота –серьезное мероприятие”, “Организованное проведение компании окота”, “План пятилетки –досрочно”, “Проблемы экономики колхоза”, “Сельское хозяйство – ударный фронт”, “Новая слава, новая победа, новое время, новая кампания”, “Пятилетке ударный финиш”, “Пятилетка –первый год”, “Зима и скотовод”, “Каждой ферме достаточного объема сена”.

В газете “Файзи Зеравшан” использованы особые рубрики, такие как: “Трибуна специалиста”, “Как твои дела, скотовод?”, “Вниманию труженикам сельского хозяйства”.

Указанные рубрики, с одной стороны, свидетельствуют о разнообразных проблемах в сельском хозяйстве, с другой стороны, они показывают сбалансированную позицию изданий при освещении существующих проблем.

Другой особенностью в освещении проблем тружеников сельского хозяйства в исследуемых изданиях можно считать анализ среды в этой сфере.

В период независимости освещение сельскохозяйственных проблем в районных газетах Зеравшанской долины относительно сократились, но в то же время, изменился подход. То есть, газеты отказались от отчетно - информационного изложения, и

предпочтение стали отдавать анализу реальности и существующим проблемам. Также уменьшилось безудержное восхваление и удовлетворение от достигнутых успехов в сфере сельского хозяйства, присущей советскому времени, и, наоборот, усилились комментарии и пропаганда конструктивных дел.

В местной печати место традиционных проблем советского периода в данной сфере занимают вопросы нового времени. Это освидетельствование и сертифицирование земель, правильное и эффективное использование земли, разбивание садов, особенно интенсивных садов в Зеравшанской долине, борьба за увеличение объема урожая, особенно картошки, развитие предпринимательства и др.

Темы образования, культуры и литературы. Местные издания, наряду с освещением социальной жизни региона или определенного района, также выполняют воспитательный и развлекательный характер. Эта задача осуществляется посредством организации уголков и литературных страниц, публикации отрывков из творчества поэтов и прозаиков, освещении культурной жизни, отражении деятельности того или иного представителя творческой интеллигенции и др.

Среди исследуемых изданий в освещении данной проблемы газета “Зеравшан” занимает ведущее место. Указанная газета еще в первые годы своего формирования затрагивала проблемы сферы образования и публиковала материалы о достижениях в этой сфере.

Анализ показал, что исследуемые издания при освещении проблем сферы образования, опираясь на политику правительства в этой области, затрагивают ряд проблем, в том числе: воспитание и обучение в школах, положение отдельных учителей, использование современных методов преподавания, приспособление учебного процесса к производству, роль производственных бригад в воспитании трудолюбия среди учеников, подготовка школ к новому учебному году, подготовка учителей к экзаменам, улучшение качества воспитания и обучения, проведение собраний (особенно конференция учителей), вечера, посвященные юбилейным датам сотрудников сферы образования, науки, литературы и культуры, повышение эстетического уровня, изучение русского языка, семья и школа и др.

Вопросы литературы и культуры, в исследуемых изданиях освещались на всех этапах развития, особенно после 60-х годов XX века.

К примеру, газета “Зеравшан” открыла “Воскресную страницу”, а “Файзи Зеравшан” “Литературную страницу”. Также в 70-80-х годах XX века укрепилось сотрудничество литераторов с периодической печатью долины, особенно молодых поэтов, образцы творчества которых часто публиковались.

В период независимости темы и их освещение в районных изданиях претерпели изменений, вследствие чего отношение к проблемам культуры и образования тоже изменились.

К примеру, были предоставлены больше возможностей для освещения целого ряда проблем. Это публикация стихотворений поэтов, рассказы и очерки о жизнедеятельности ученых, актеров, учителей (в основном, материалы публиковались накануне юбилеев), освещение образовательного процесса в школах, достижение учеников, отмечание национальных праздников, таких как Навруз, Мехргон, Сада, День языка, День таджикской печати, проблема всестороннего воспитания

подрастающего поколения, улучшение методов воспитания и профессионального обучения молодежи, использование эффективных методов экологического воспитания школьников, исследование культурных проблем.

Третья глава диссертации **“Соотношение публицистических жанров в местных изданиях”** состоит из трех разделов. В данном разделе рассматриваются публицистические жанры и их широкое использование в газетах Зеравшанской долины.

Известно, что вопросы использования жанра в СМИ, особенно в периодической печати, одна из актуальнейших проблем. В этой связи, исследователь А. Садуллаев отмечает: “Жанр – это не только разнообразие и читабельность новостей, но и хорошее средство для внутренних форм газет. Посредством жанра автор в привлекательной форме предлагает читателю свои идеи, взгляды и слова”¹².

Анализ изданий Зеравшанской долины показывает, что они используют общие элементы жанров, но вместе с тем, у каждой газеты есть свои особенности.

На протяжении всей своей деятельности в целях освещения различных местных и общенациональных событий, а иногда мировых, они использовали различные публицистические жанры. Эти аспекты в отдельных разделах данной главы рассмотрены подробно.

В первом разделе данной главы **“Освещение местных событий в форме новостных жанров”** анализированы ряд особенностей, в том числе, публикация новостей с учетом способов подачи, средств, создающих новости, мастерство информанщика, способы написания новостей, виды новостей, лид в новостях и др.

А) Заметка. Новости газет “Зеравшан” и “Файзи Зеравшан” за последние два десятилетия, с точки зрения структуры и методов подготовки можно разделить на два вида: а) Заметки, которые при их подготовке использованы принципы ТАСС и ТаджикТА; б) Заметки, которые имеют общий характер, и после заголовка, без указания места события, рассказывается о них

На протяжении многих лет в газете “Зеравшан” заметки публиковались под рубриками “Понемногу отовсюду” (1960 г.), “Краткие строки” (1970 г.), “Новости ТаджикТА”, “ТаджикИНТИ сообщает” (1980 г.), “В родной стране” (1980 г.).

“Файзи Зеравшан” печатала свои заметки в следующих рубриках: “Зарубежные новости” (1950 г.), “Новости с Ягнобского ущелья” (1970 г.), “Четыре сообщения с колхоза “Россия” (1960 г.), “Новости планеты” (1970 г.), “В родной республике” (1970 г.), “За сбор 1500 тыс. тонн табака в районе”.

Эти и другие материалы свидетельствуют о том, что местная пресса Зеравшанской долины обращала внимание к актуальным событиям своего времени.

Заметки, опубликованные в газетах “Зеравшан”, “Файзи Зеравшан” и “Паёми Кухистон” в соответствии с произошедшими событиями и способом их подготовки, можно разделить на три группы:

- а) Заметки, посвященные местным событиям;
- б) Заметки, посвященные событиям в республике;
- в) Заметки, посвященные мировым событиям.

---

¹²Саъдуллоев А. Саҳифабандӣ ва чоғи газета.– Душанбе: Ирфон, 1999.– С.34.

При освещении актуальных событий, исследуемые издания соблюдают важные новостные элементы, в том числе, краткость изложения и оперативность, которые формируются в результате опыта мировой журналистики. С этой точки зрения можно смело утверждать, что в исследуемых изданиях приняты во внимание новостные элементы освещения событий.

Анализ новостных материалов периодической печати Зеравшанской долины показал, что в районной печати данного региона в отличие от других жанров преобладает жанр заметки. Но этот подход в разные периоды был неодинаковым. В годы независимости заметки сокращаются, более того, информационная сущность в них находится на низком уровне.

Б) Интервью. Анализ показал, что интервью в советский период в исследуемых изданиях занимает третьестепенное значение, потому что предпочтение отдавалось новостям и репортажам. В советский период жанр интервью использовали относительно меньше, более того, большинство интервью – это перепечатка из всесоюзных СМИ или отраслевых журналов.

В подобных материалах интервью состоит из комментариев того или иного лица, который говорит о деятельности различных предприятий, объединений или это ответы специалистов на вопросы колхозников.

В отличие от советского периода, в годы независимости периодическая печать Зеравшанской долины широко использует различные виды жанра интервью, в том числе, интервью – опрос и интервью-диалог. В подобного рода интервью рассматриваются различные социальные и сельскохозяйственные проблемы.

Вместе с тем следует отметить, что в большинстве случаев интервью проводили с представителями творческих профессий, которые охватывали от 4 до 16 вопросов.

К подобным интервью можно отнести следующие материалы: “Победа “Зеравшан –Бабаджан” (Паёми Кухистон.–2009.–январь-февраль), “От учебы к практике”(Паёми Кухистон.–2010.–октябрь -нобрь),“Усыновление” (Паёми Кухистон.–2014. -апрель), “Я самый красивый!” (Паёми Кухистон.–2014.–ноябрь - декабрь), “Шодмонов Худжамсаид: “Ботаника -мое любимое занятие” (Паёми Кухистон.–2014. –июль -август), “Дизайнер, который удивил жюри” (Мехнат.–2017.– 6 октября) и др.

Корреспонденты, используя возможности этого жанра, побуждали собеседников сообщить читателя о своей деятельности, успехов, достижений и др, иногда они вносили ясность в существующих социальных проблемах.

Другой особенностью рассматриваемого нами интервью заключается в том, что корреспондент, подготовивший интервью, не в начале материала, а в самом конце представляет своего собеседника, и пожелав ему удачи в работе, надеется на развитие отрасли.

В общем, в периодической печати Зеравшанской долины используются все новостные жанры, в том числе, заметки, отчеты и репортажи. Но место и соблюдение жанровых особенностей не всегда и не везде одинаково. Если заметки и интервью занимают видное место, и с профессиональной точки зрения относительно отвечает требованиям, то место отчетов и репортажей не совсем ясно. Эти жанры иногда синтезируются, поэтому отличить их особенности затруднительно.

Во втором разделе третьей главы **“Комментирование и изучение проблем провинции в отдельных изданиях”** изучается дискуссии, посвященные методам и средствам использования возможностей аналитических жанров при комментировании различных социальных проблем.

В целях конкретизации исследования выбраны три вида аналитического жанра: статья, обозрение и письмо.

а) Статья. Статья одна из самых распространенных и широко используемых жанров в периодической печати. Этот жанр появился в одно время с периодической печатью, и до настоящего времени выполняет свои функции.

Жанр статьи в исследуемых СМИ занимает особое место, и более того, она являлась постоянной спутницей периодической печати.

Статьи местной прессы Зеравшанской долины имеют различные виды. В самых важнейших материалах, относящихся к данному жанру, освещаются проблемы Пенджикентского, Айнинского и Горно-Матчинского районов. К примеру, первые статьи в газете “Зеравшан” направлены на укрепление успехов и устранения существующих недостатков.

В 50-80-х годах XX века возможности использования жанра статьи в СМИ Зеравшанской долины расширились, передовицы стали традицией, авторы стали более широко использовать возможности жанра статьи, анализы стали более профессиональными и глубокими.

Исследование показало, что передовицы СМИ отражают пульс общества и социальные требования времени. Передовицы размещены в одной или двух колонках первой страницы. Большинство передовиц исследуемых СМИ отражают позиции редакции.

Данный вид статей в период независимости также пользуются популярностью. Главное отличие в том, что в большинстве передовиц советского периода не указывались фамилии авторов. Под нынешними передовицами стоят подписи редакторов, председателей районов, иногда свои подписи ставят ответственные секретари.

Другой вид статьи, возможности которой в большей степени использованы в исследуемых изданиях, это практико-аналитическая статья, которая в советский период была известна, как проблемная статья.

Темой анализа и исследования этого вида статей стали важные практические проблемы, связанные с деятельностью той или иной сферы – промышленности, сельского хозяйства науки, торговли и др.

При этом, авторы обращали внимания на три критерия или элемента жанра статьи. Первое - комментировали суть рассматриваемых проблем; второе - обосновывали необходимость их анализа; третье - давали оценку положительным аспектам, а в конце, выявлялись существующие недостатки, которые подвергались критике.

Сравнительный анализ районных СМИ Зеравшанской долины показал, что в период государственной независимости Таджикистана в “Паёми Кухистон”-е по сравнению с “Зеравшан” –ом и “Файзи Зеравшан”-ом преобладает жанр статьи

Указанное издание, в какой –то степени нарушает предназначение и традицию районных СМИ, и используя различные виды жанра статьи, профессионально и на высоком уровне освещает не только проблемы региона, но и общенациональные вопросы. Статьи этого издания по сравнению с статьями двух других изданий более объемные, и занимают от половины полосы до двух полос.

В большинстве случаев, эти материалы опубликованы под рубриками “Точка зрения” и “Мнение”. Такой объем позволил авторам, используя необходимые детали, подробно анализировать актуальные проблемы дня.

б) Обзорение и комментарии. Обзорение относится к жанру, предмет освещения которого составляют давно произошедшие события, и ставшие известными аудитории. Обзорение, как форма “комментарии воображения и мнения” (интерпретация основной мысли на основе художественно–публицистических материалов) в периодической печати Зеравшанской долины используется со времени их образования до настоящего времени.

Обзорению исследуемых изданий по содержанию можно разделить на два вида: общие и тематические. В общих обзорениях характеризуются важные события, произошедшие в мире, стране, области за последнюю неделю, иногда последнего месяца.

В местных СМИ такие обзорения печатались, в основном под рубриками “Зарубежные новости”, «Отовсюду понемногу», “Новости науки и техники”, “Понемногу со всех мест”, “Короткие строчки”, “В нескольких строчках”, “Факты и цифры”, “Радуга”, “Чудеса мира”, “Мировые новости” и др. Обзорения, опубликованные под этими рубриками, с точки зрения контента пространные, главная цель в них сформирована на основе индивидуальных позиций авторов.

Следует отметить, что корреспондентами изданий были сделаны попытки ввести читателей в курс мировых событий и важных явлений, с помощью примеров, анализов и публицистических исследований комментировать их.

Говоря о жанре комментариев, можно утверждать, что тут преимущество сохраняется за “Паёми Кухистон”. В этой газете возможности данного жанра широко используется для комментирования сущности событий.

Материалы, опубликованные в рубриках “Трибуна специалиста”, “Результаты”, “Решение”, “Комментарии”, “Рекомендации”, “Созвучие”, “Позиция”, “Освещение” согласно жанровым особенностям можно отнести к комментариям.

Авторы комментариев не особо увлекаясь найденными фактами или глубоким анализом событий, со своей точки зрения комментируют недавно свершившиеся социальные события, и таким путем, с одной стороны, показывают фон событий, с другой стороны, свою позицию. Этот аспект четко прослеживается в рубриках “Созвучие” и “Позиция”.

в) Письмо. Необходимо отметить, что в периодической печати Зеравшанской долины письмо использовано не в современном понимании жанра. Кроме писем корреспондентов, посвященных различным жанрам, не замечены письма, отвечающих требованиям данного жанра.

Но обращения участников съездов, совещательных заседаний, собраний комсомольцев и молодежи, трудящихся, выпускников средних школ, руководителей

партии, работников различных сфер народного хозяйства, образования, родителей, жителей городов и районов принимают характер письма.

Большинство писем имеют характер призыва. К примеру, начиная с 60-х годов прошлого века, в местных СМИ стали популярными рубрики “Письма трудящихся” и “Нам пишут”. В материалах этих рубрик, в основном печатались жалобы, заявления и пожелания читателей.

В общем, жанр письма, хотя и возник в период формирования СМИ Зеравшанской долины, тем не менее, по сравнению с другими аналитическими жанрами, в том числе статьями использовалось меньше.

В исследуемых СМИ большинство писем – это открытые обращения. Причина написания публицистических писем заключается в существовании социальных недостатков, которые раскрываются с помощью фактов. Немаловажно и то, что эти письма написаны в соответствии с требованиями общества.

Третий раздел данной главы **“Характеристика человека в форме художественно – публицистических жанров”**. СМИ Зеравшанской долины на протяжении своей истории используют большинство возможностей художественно – публицистических жанров. Это изображение благородных, добрых людей и самоотверженных тружеников. Они также раскрывают социальные недостатки, подлых людей, выявляют и подвергают их критике, и осуждают нежелательные действия.

Использование художественно – публицистических жанров и формирование их жанровых особенностей происходит в виде спирали. К примеру, в тридцатых годах прошлого века в периодической печати Зеравшанской долины место зарисовок и очерков занимали рассказы, соответствующие действительности. К ним относились также рассказы, посвященные освобождению женщин, их учебе в школах нового времени, тяготы и лишения у мачехи и др.

Первыми зарисовками в исследуемых СМИ были переводные материалы, рассказывающие о дореволюционной жизни, в том числе батрачество, пытки и др. В них сравниваются жизнь людей в прошлом и настоящем. Разумеется, при этом предпочтение отдается современной жизни.

В последующем, особенно в 60-х годах прошлого века, главное место в жанре зарисовки занимает восхваление образцовой жизни и активизация деятельности отдельных личностей в сфере производства. Авторы таких зарисовок, наряду с рассказом о биографических эпизодах героев искусно используют художественно – публицистические элементы изображения.

Следует отметить, что в исследуемых изданиях встречаются различные виды зарисовок, но в них преобладают портретные зарисовки. Этот вид с точки зрения образов можно разделить на две группы.

1. Зарисовки, в которых события, связанные с жизнью героя, изображены на высоком уровне. 2. Зарисовки, в которых авторы, в большинстве случаев, перечисляя подвиги героев, мало используют элементы изображения. В диссертации анализировано большое количество таких зарисовок.

По сравнению с зарисовкой, жанр очерка в периодической печати Зеравшанской долины занимает второстепенное место, но его образцы встречаются в различных периодах деятельности исследуемых изданий.

Анализ газет данного региона в советский период показал, что очерк, как и зарисовки, в основном укрепляет свои позиции в 60-х годах прошлого века, и до сих пор сохраняет свои позиции.

Следует отметить, что сегодня в представлении земляков из трех исследуемых изданиях – “Зеравшан”, “Файзи Зеравшан” и “Паёми Кухистон” ведущее место занимает последнее. К примеру, в рубриках “Лицо земляка”, “Родина земляка”, “Юбилей”, “Память”, “Искусство”, “Шаги по благоустройству”, “Воспоминания”, “Уроки подражания” и др. опубликованы целый ряд статей, в которых широко использованы жанры зарисовки и очерка. Герои этих материалов, с точки зрения этики и воспитания, являются примерами для подражания, для них выполнение обязанностей дело чести, они чувствуют высокую ответственность, и между общественными и личными интересами не ставят различия, у них особые поучительные судьбы.

Заключение. В современных условиях, несмотря на развитие электронных СМИ и широкого распространения Интернета, периодическая печать, сохраняя свои позиции, постепенно принимает новые формы и способы. С этой точки зрения, местные СМИ не составляют исключения. Хотя сегодня этот тип масс-медиа находится не в лучшем положении, тем не менее, обстановка требует уделять им большего внимания.

В современных условиях, когда процесс глобализации и наступление чуждых культур продолжается ускоренными темпами, именно местные СМИ в состоянии, с одной стороны, определять информационную среду регионов, с другой стороны, пропагандировать национальную культуру и традиции. В этом процессе, периодическая печать не может стать исключением. Районные газеты в нашей стране существуют более 80 лет, и за этот период, они под влиянием социально – политических факторов развивались и эволюционировали. Сегодня данный тип периодической печати сохраняет свои особенности и облик.

Анализ исследуемой темы, еще раз подтверждает важность функции периодической печати, а также свидетельствует о необходимости существования местных СМИ в современном обществе. В ходе настоящего исследования, мы пришли к следующим выводам:

1. Возникновение периодической печати в Зеравшанской долине связано с политикой партии и правительства, и первая газета, образованная в долине, “Коммунист Пенджикента”, вышла 1 мая 1932 года.

2. Вторая газета долины “За социалистическое скотоводство” вышла в 1934 году, как орган Исполнительного комитета Совета народных депутатов Захматабадского района. В 1950 году она была переименована в “Коммунистическим путем”, в 1960 - 1965 гг. объединилась с газетой “Зеравшан”. С 1965 года печатается под названием “Мехнат” (Труд).

3. Деятельность газет “Зеравшан” и “Мехнат” можно разделить на 4 основных периода. Со времени образования до 1941 года; после ВОВ; с 1966 года по 1990 года; с 1991 года по настоящее время. В первом периоде происходит формирование газеты, во

втором совершенствуется профессионализм сотрудников, в третьем расширяется круг освещаемых тем, в четвертом ограничиваются возможности печатания и распространения

4. Газета “Паёми Кухистон” появилась одновременно с образованием Горноматчинского района в качестве издания исполнительного органа государственной власти указанного района. На протяжении 20 лет своего существования издание, пережив многочисленные финансовые, технические и профессиональные проблемы, постепенно сформировало свой самостоятельный облик.

5. Условия и возможности работы в исследуемых СМИ одинаковы. Все 3 газеты при поддержке Министерства культуры Республики Таджикистан обеспечены компьютерным оборудованием, которые используются неэффективно. В указанных изданиях, особенно в редакции газеты “Зеравшан” и “Мехнат” работают люди преклонного возраста, которые мало используют современные технологии. Также следует отметить, что ни одно из этих изданий не имеет своего веб-сайта;

6. Изучение и знакомство с подшивками двух первых газет показали, что в разные периоды они под влиянием политических и профессиональных факторов неоднократно раз меняли свое оформление. В эволюции форм, особенно логотипов, полос и рубрик сыграли роль расширение технических возможностей, развитие отраслевых технологий и формирование профессионального мастерства;

7. Хотя у всех изданий единый формат (А3), тем не менее, у них разное оформление и дизайн. С этой точки зрения, в первое десятилетие своего существования “Паёми Пенджикент” была более профессиональной, чем газета “За социалистическое скотоводство”. Следует отметить, что в ходе исследования мы выявили, что первые фотоснимки были опубликованы именно в “Паёми Пенджикент”-е. Впоследствии использование фотоснимков стало обычным делом в газете “За социалистическое скотоводство”. На протяжении существования периодической печати в Зеравшанской долине, использование фотоснимков осуществлялось тремя способами: вместе с текстом; отдельно с текстовыми комментариями (наподобие зарисовки) и иллюстрированный репортаж;

8. Содержание печатных изданий в исследуемых СМИ, с точки зрения места и особенностей в разные периоды развития отличаются, тем не менее, в них преобладают темы, отражающие социальную жизнь региона и политические события страны. Предназначение местной прессы - это освещение политических, социальных, культурных вопросов, проблем сельского хозяйства и др. Также, если в советский период освещение тем происходило в политическом и идеологическом духе, то в годы независимости они получили национальную окраску.

9. Сегодня содержание исследуемых СМИ, с точки зрения особенностей освещения можно разделить на следующие группы: а) информационно - публицистические материалы, охватывающих важные социальные проблемы и трудовые подвиги добрых людей; б). художественно – публицистическое наследие, которое в большинстве случаев имеют отношение к социальным проблемам; в). тексты объявлений и реклам. Соотношению этих тип материалов в местных СМИ различны;

10. Анализ показал, что исследуемые СМИ Зеравшанской долины при освещении событий, социальных реалий, комментариев, анализа ситуации и положений, исследования актуальных проблем и изображения подвигов заслуженных людей использовали в большинстве своем публицистические жанры. Жанровые возможности на различных этапах развития СМИ Зеравшанской долины использовались по-разному. К примеру, если в 30 годах XX века, в основном использовался информационный жанр, то в последующих десятилетиях аналитические жанры нашли свое место. Начиная с 60-х годов возрастает роль художественно-публицистических жанров;

11. Сравнительный анализ показал, что в формировании жанровых форм, и соответственно, их внедрения в периодической печати, серьезное влияние оказали произошедшие изменения в социальных отношениях, обмена опытом, доступ к передовой журналистике и др. Это стало причиной того, что на разных этапах развития периодической печати изменились формы и место жанров.

12. Исследуемые СМИ для освещения событий, явлений и социальных проблем использовали различные новости, интервью, обзоры, комментарии, письма, тем не менее, в них преобладают зарисовки и очерки. При освещении событий, авторы относительно соблюдают особенности жанров. Использование различных жанров, с одной стороны, предоставили возможности сделать материалы разнообразными, увлекательными, действенными и читабельными, с другой стороны, способствовали формированию практических предпосылок для получения профессионального опыта.

Основные положения диссертации отражены в следующих публикациях автора:

I. Журналы, утвержденные ВАК РТ:

[1–А]. Ғойбов С.Ш. Доир ба як рӯзномаи музофотӣ / С.Ш. Ғойбов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2016, № 4/5 (209). – С. 257 – 261;

[2–А]. Ғойбов С.Ш. Чанд сухан доир ба чопи шумораи якуми “Зарафшон” / С.Ш. Ғойбов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2016. – № 4/1 (195). – С. 283 – 285.

[3–А]. Ғойбов С.Ш. «Паёми кӯхистон» – зодаи истиқлолияти Тоҷикистон / С.Ш. Ғойбов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе: Сино, 2020. – № 5. – С. 231 – 236.

II. Журналы и другие научные сборники

[4–А]. Ғойбов С.Ш. Аз ташаккул ва ва инкишофи настрияхои даврии водии Зарафшон / С.Ш. Ғойбов // Осор, Ҷ. IV. – Аржанг, 2017. – С. 206-261.

[5–А]. Ғойбов С.Ш. “Паёми кӯхистон” ва мушкилоти интишори он / С.Ш. Ғойбов // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – №3(39). – С-36-43.

АННОТАЦИЯ

кори диссертационии Ғоибов Саъдӣ «Ташаккул ва инкишофи матбуоти даврии ноҳиявӣ (дар мисоли нашрияҳои водии Зарафшон)» ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филология аз рӯйи ихтисоси 10. 01. 10 – журналистика пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: матбуоти даврӣ, рӯзнома, омил, пайдоиш, ташаккул, инкишоф, таҳаввул, таҳлил, инъикос, мундариҷа, жанр, муқоиса, марҳила, сохтор, баррасӣ, таҳқиқ.

Диссертация ба яке аз масъалаҳои муҳими илму амали журналистикаи тоҷик – омилҳои пайдоиш, ташаккул ва инкишофи таҳаввули матбуоти даврии ноҳиявӣ бахшида шудааст. Муаллиф дар заминаи адабиёти назариву пажӯҳишӣ ва маводи нашрияҳои даврӣ, моҳият, зарурият ва аҳамияти омӯзиш ва таҳқиқи нашрияҳои ноҳиявиро дар замони муосир аз нуқтаи назари илмӣ мушаххас намуда, бо таҳлили маводи нашрияҳои алоҳида марҳилаҳои ташаккул, инкишоф ва вазъи имрӯзаи нашрияҳои даврии шаҳри Панҷакент ва ноҳияҳои Айниву Кӯҳистони Мастҷоҳро нишон додааст.

Пайдоиши матбуоти даврӣ дар водии Зарафшон, ба сиёсати ҳукумат ва ҳизби крммунист алоқамандӣ дошта, аз 1 майи соли 1932 бо чопи рӯзномаи «Коммунисти Панҷакент» шурӯъ мешавад. Ин нашрия аз 12 майи соли 1962 ба «Зарафшон» табдили ном карда, то ҳол бо ин ном чоп мешавад. Дуюмин рӯзномаи ин водӣ «Барои чорподории сотсиалистӣ» мебошад, ки соли 1934 ҳамчун нашрияи Кумитаи иҷроияи Шӯрои намояндагони халқи ноҳияи Заҳматобод нашр гардидааст. Ин нашрия соли 1950 «Бо роҳи комунизм» ном гирифта, аз соли 1960 то декабри соли 1965 дар якҷоягӣ бо рӯзномаи «Зарафшон» чоп шудааст. Аз моҳи январи соли 1966 то соли 2019 зери унвони «Меҳнат» ва аз апрели соли 2019 бо номи «Файзи Зарафшон» чоп мешавад. Ҷавонтарин рӯзномаи ин водӣ нашрияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Кӯҳистони Мастҷоҳ мебошад, ки моҳи апрели соли 1997 бо номи «Паёми Кӯҳистон» арзи ҳастӣ намудааст.

Ҷараёни инкишофи нашрияҳои «Зарафшон» ва «Файзи Зарафшон» 4 давраи асосиро фаро мегирад: аз замони таъсис то соли 1941; баъди ҚБВ; аз соли 1966 то 1990; баъд аз соли 1991. Ин марҳилаҳо бо вучуди умумият, хусусияти ба худ хос доранд. Аз ҷумла, марҳилаи аввал бо шаклири рӯзномаҳо, марҳилаи дуюм бо ташаккули касбият, давраи сеюм бо вусъати мавзӯҳо ва инъикоси касбии ходимони онҳо ва давраи чорум бо маҳдудияти имконияти чоп ва мушкilotи паҳш фарқ мекунад.

Мундариҷаи нашрияҳо дар давраҳои гуногуни инкишоф аз ҷиҳати мавқеъ ва вижагӣ таносубан аз ҳам фарқ кунанд ҳам, инъикоси ҳаёти иҷтимоии маҳалл ва рӯйдодҳои сиёсии кишвар бартарӣ доранд. Таъйиноти ин типи нашрияҳои даврӣ, ки инъикоси масъалаҳои сиёсӣ, хоҷагии халқ, кишоварзӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро бештар тақозо дорад, боиси рух додани аносири ҳамгун дар мундариҷаи онҳо гардидааст. Дар муқоиса ба замони шӯравӣ, ки инъикоси мавзӯҳо бештар дар рӯҳияи сиёиву идеологӣ сураат мегирифт, дар даврони истиқлолият тамоюли миллӣ афзалият пайдо кардааст.

Нашрияҳои даврии ин ноҳияҳо дар инъикоси ҳодисаву рӯйдод, воқеаҳои иҷтимоӣ, шарҳу тавзеҳ ва таҳлили вазъияту ҳолат, баррасии масъалаҳои доғи рӯз ва тасвири корнамоиҳои инсонҳои шоиста аз имконоти аксари жанрҳои публицистӣ истифода намудаанд. Аммо таносубан истифодаи жанрҳои публицистӣ дар ин нашрияҳо низ гуногун аст. Аз ҷумла, агар солҳои 30-юм асосан, жанрҳои хабарӣ мавриди истифода қарор дошта

бошанд, солҳои 1940-1950 жанрҳои таҳлилӣ низ мавқеъ пайдо кардаанд. Дар солҳои 60-ум ба баъд бошад нуфузи жанрҳои публицистиву бадеӣ афзудааст. Истифодаи жанрҳои гуногун, имкон фароҳам овардааст, ки матолиби нашрияҳои маҳаллӣ, аз як тараф, рангоранг, ҷолиб, муассир ва хонданӣ гардад, аз сӯйи дигар, заминаҳои амалӣ барои сабақҳои касбӣ ташақкул ёбад.

АННОТАЦИЯ

диссертации Гоибова Саъдина тему **“Формирование и развитие районной периодической печати (на примере Зеравшанской долины), представленную на соискание кандидата филологических наук по специальности 10.01.10 – Журналистика**

Ключевые слова: периодическая печать, газета, критерии, возникновение, формирование, развитие, анализ, освещение, содержание, жанр, сравнение, этап, структура, рассмотрение, исследование.

Диссертация посвящена одной из важных научных и практических проблем таджикской журналистики – факторам возникновения, формирования, развития и эволюции местной периодической печати. Автор на базе теоретической исследовательской литературы и материалов периодической печати, с научной точки зрения конкретизирует сущность, необходимость и значение исследования районной печати в современных условиях, анализируя материалы отдельных СМИ, показывает этапы формирования, развития и современного состояния периодической печати города Пенджикента, Айнинского и Горноматчинского районов.

Возникновение периодической печати в Зеравшанской долине была связана с политикой Коммунистической партии и советского правительства, и начинается выпуском газеты “Коммунист Пенджикента” 1 мая 1932 года.

1 мая 1962 года издание была переименована в “Зеравшан”, и до сих пор издается под этим названием. Вторая газета долины “За социалистическое скотоводство” издается в качестве органа Исполнительного комитета Совета народных депутатов Захматабадского района. В 1950 году газета получила новое название – “Коммунистическим путем”, и с 1960 по 1965 годов выходила объединенно с газетой “Зеравшан”.

С января 1966 по 2019 годы указанное издание выходило под названием “Мехнат”, а с 2019 года переименовано в “Файзи Зеравшан”. Самая молодая газета долины – издание Исполнительного органа государственной власти Горной Матчи – “Паёми Кухистон”. Она выходит с апреля 1997 года.

Процесс развития газет “Зеравшан” и “Файзи Зеравшан” охватывает 4 периода: со времени образования до 1941 года; после ВОВ; с 1966 по 1990 гг.; после 1991 года; Несмотря на явные схожести, у каждого периода есть свои особенности. К примеру, первый период отличается формированием газет, второй период формированием профессионализма, третий период расширением тематики и профессиональным освещением проблем, четвертый период ограничением возможностей и трудностями печатания.

Содержание исследуемых СМИ на разных этапах развития с точки зрения идей и особенностей различаются, тем не менее, в них преобладает освещение социальной жизни и события, происходившие в стране. Предназначение данного типа периодической печати требует освещения политических проблем, сельского хозяйства, социальных и культурных проблем. Все это стало причиной появления одинаковых элементов в содержании указанных

СМИ. По сравнению с советским периодом, когда освещение тем в большей степени имели политический и идеологический характер, в годы независимости стала преобладать национальный оттенок.

Периодическая печать Зеравшанской долины при освещении событий и явлений, социальных реалий, комментариев и анализа ситуации, рассматривали актуальные проблемы дня, изображении трудовые подвиги достойных людей, использовали публицистические жанры. Но пропорция использования публицистических жанров в указанных изданиях различны. К примеру, если в 30-годах XX века в основном использовались новостные жанры, то в 40-50-х годах аналитические жанры тоже заняли свое место.

Начиная с 60-х годов и после возрастает роль художественно –публицистических жанров. Использование различных жанров позволяют, с одной стороны, чтобы материалы местных СМИ становились разнообразными, увлекательными, эффективными и читабельными, с другой стороны, создают предпосылки для освоения профессиональных уроков.

BRIEF SUMMARY

of Goibov Saadi's dissertation work on “Formation and development of district periodicals (on the example of publications of Zarafshan valley)” for the degree of candidate of philological sciences in the specialty 10. 01. 10 – of journalism has been submitted.

Keywords: periodical, newspaper, factor, origin, formation, development, evolution, analysis, reflection, content, genre, comparison, stage, structure, review, research.

The dissertation is devoted to one of the most important issues of science and practice of Tajik journalism - the factors of origin, formation and development of the district periodicals. On the basis of theoretical and research literature and materials of periodicals, the author identifies the essence, necessity and importance of studying and researching district publications in modern times from a scientific point of view in periodicals of Panjakent city and the districts of Ayni and Mountains Mastchoh.

The appearance of periodicals in the Zarafshan Valley, linked to the policies of the government and the party of the time, began on May 1, 1932, with the publication of the Communist newspaper of Panjakent. This publication was renamed “Zarafshon” on May 12, 1962 and is still published under this name. The second newspaper of this valley is “For socialist cattle breeding”, which was published in 1934 as a publication of the Executive Committee of the Council of People's Representatives of Zakhmatobod district. This publication was called "On the way to communism" in 1950 and was published from 1960 to December 1965 together with the newspaper "Zarafshon". It is published under the title “Labor” from January 1966 to 2019 and from April 2019 under the title “Fayzi Zarafshan”. The youngest

newspaper in the valley is the publication of the Mastchoh Executive Authority, published in April 1997 under the title “Payomi Kuhiston”.

The process of development of the publications "Zarafshon" and "Fayzi Zarafshon" covers four main periods: from its inception to 1941; after the Great Patriotic War; from 1966 to 1990; after 1991. These stages, despite their commonality, are unique. In particular, the first stage differs in the formation of newspapers, the second stage in the formation of professionalism, the third stage in the expansion of topics and their professional coverage, and the fourth stage in the limited opportunities for printing and broadcasting.

Although the content of the publications under study differs in terms of position and specificity at different stages of development, coverage of local social life and political events in the country prevails. The designation of this type of periodical, which requires more coverage of political, economic, agricultural, social and cultural issues, has led to similar elements in their content. In contrast to the Soviet era, when the coverage was mostly political and ideological, nationalist tendencies prevailed during the period of independence.

Periodicals in these districts used the opportunities of many genres of journalism to cover events, social realities, commentary and analysis of the situation, discuss current issues and describe the achievements of worthy people. However, the use of journalistic genres in these publications is relatively different. In particular, while in the 1930s, mainly news genres were used, in the 1940s and 1950s, analytical genres also gained ground. In the 1960s, the influence of the journalistic and artistic genres increased. The use of different genres has made it possible to make the materials of local publications, on the one hand, colorful, interesting, effective and readable, and, on the other hand, to create a practical basis for professional lessons.